

2. AZ EMBERI MÉLTÓSÁG VÉDELME

ZAKARIÁS Kinga

1. Az emberi méltóság fogalma és jogi természete

1.1. Az emberi méltóság fogalma és jogi természete a nemzetközi dokumentumokban

Az emberi méltóság hosszú évszázadokon átívelő eszmetörténetéhez viszonyítva az emberi méltóság alkotmánytörténete pusztán néhány évtizedes múltra tekinthet vissza.

Az Egyesült Nemzetek Alapokmányának preambuluma veszi kezdetét az emberi méltóság feltétlen érvényesülést kívánó elvként rögzítése, amely már itt az emberi jogokkal szoros összefüggésben jelent meg. Az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozatának preambuluma abból indul ki, hogy „az emberiség családja minden egyes tagja méltóságának, valamint egyenlő és elidegeníthetetlen jogainak elismerése alkotja a szabadság, az igazság és a béke alapját a világon”, ezért az 1. cikkében az emberi méltóság átfogó védelmét biztosítja: „Minden emberi lény szabadon születik és egyenlő méltósága és joga van.” A Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya preambulumaiban elsőként jutatta kifejezésre, hogy az emberi méltóság az emberi jogok alapja azzal, hogy „az emberi közösség valamennyi tagja veleszületett méltóságának, valamint egyenlő és elidegeníthetetlen jogainak az elismerése” mellett kimondta: „ezek a jogok az emberi lény veleszületett méltóságából erednek”. Az Európa emberi jogi alkotmányaként identifikált Emberi Jogok Európai Egyezménye¹ nem említi ugyan kifejezetten az emberi méltósághoz való jogot, annak meghatározott magatartásokkal szembeni védelmét azonban biztosítja (3. cikk kínzás tilalma, 4. cikk rabszolgaság és kényszermunka tilalma, Tizenharmadik kiegészítő jegyzőkönyv 1. cikk a halálbüntetés eltörlése). Az Egyezmény 8. cikkében biztosított magán- és családi élet tiszteletben tartásához való jog is szorosan összefügg az emberi méltóság védelmével. Az Európai Unió Alapjogi Chartájának bevezetője deklarálja, hogy „az Unió az emberi méltóság, a szabadság, az egyenlőség és a szolidaritás oszthatatlan és egyetemes értékein alapul”.²

¹ SONNEVEND Pál: Az Emberi Jogok Európai Egyezménye mint Európa Emberi Jogi Alkotmánya. In: CSEHI Zoltán – SCHANDA Balázs – SONNEVEND Pál (szerk.): *Viva vox iuris civilis. Tanulmányok Sólyom László tiszteletére 70. születésnapja alkalmából*. Budapest, Szent István Társulat, 2012. 334–341.

² PACZOLAY szerint „fontos előrelépés a Nizzai Szerződéshez képest, hogy »elvek« helyett »értékek« szerepelnek a Lisszaboni Szerződésben, ami egyrészt értékelvű választás, másrészt ezen értékek jogi jellegét hangsúlyozza.” PACZOLAY Péter: Az emberi jogok egyetemessége. In: CSEHI Zoltán – KOLTAY

A charta „Méltóság” címet viselő első fejezetének 1. cikke – az európai alkotmányokra nagy hatást gyakorló *Grundgesetz* 1. cikk (1) bekezdésével megegyezően – deklarálja az emberi méltóság sérthetlenségét és egyúttal kimondja, hogy tiszteletben kell tartani, és védelmezni kell. Ugyanakkor a Charta modern és átfogó alapjogi katalógusa az emberi méltóság sérelme nemzetközi jogi dokumentumokból ismert eseteinek tilalma mellett reagál a legújabb kihívásokra is az orvostudomány és a biológia területén [pl. az emberi lények szaporítási célú klónozásának tilalma 3. cikk (2) bekezdés d) pont].

Az emberi méltóság védelme az Európai Unió országainak alkotmányaiban vagy a bírói gyakorlatban általánosan elismert,³ ezért annak normativitását kevesen kérdőjelezzik meg, az azonban vitatott, hogy az emberi méltóság az alapjogok forrásaként maga is alapjog-e. Az Európai Konvent elnökségének az Alapjogi Charta szövegéhez fűzött magyarázata kettős jelleget tulajdonít az emberi méltóságnak:⁴ „az emberi méltóság nem csupán egy az alapjogok közül, de a többi alapjog kiinduló pontjául is szolgál. [...] egyetlen, a Chartában megállapított jog sem gyakorolható úgy, hogy az mások emberi méltóságát sértené, továbbá az emberi méltóság az e Chartában megállapított jogok lényeges tartalmának része. Ezért akkor is tiszteletben kell tartani, ha az adott jog maga korlátozott terjedelmű.” Az Európai Unió Bírósága pedig már a biotechnológiai találmányok jogi oltalmáról szóló ítéletében kimondta: „Az Európai Unió Bíróságának kötelessége az intézmények jogi aktusai közösségi jog általános alapelveivel való összhangjának vizsgálata során az emberi méltósághoz és a személyi sérthetlenséghez való jog biztosítása.”⁵

1.2. Az emberi méltóság fogalma és jogi természete az Alaptörvénytel megelőzően

A magyar alkotmánytörténetben törvényi szinten első ízben a Magyarország államformájáról szóló 1946. évi I. törvény, a köztársasági törvény preambuluma kodifikálta az állampolgárok ’természetes és elidegeníthetetlen’ jogait. A jogok alapjaként a természetjogi álláspontot elfogadva felsorolta a legfontosabb emberi jogokat. A méltóság fogalma a méltó emberi megélhetéshez való jogban jelent meg. Ennek a jognak az intézményes védelmére, tehát független bíróság jogvédelme alá helyezésére azonban a gyakorlatban a rendszerváltásig nem került sor. Az emberi alapjogok hatályosabb védelméről szóló 1946. évi X. törvényben sem, bár a törvényjavaslat tárgyalása előtt⁶ a Magyar Közigazgatási Bíróság elnöke felhívta a nemzetgyűlési képviselők figyelmét

András – LANDI Balázs – POGÁCSÁS Anett: *(L)ex cathedra et praxis. Ünnepi kötet Lábady Tamás 70. születésnapja alkalmából*. Budapest, Pázmány Press, 2014. 503.

³ Christopher MCCRUDDEN: Human Dignity and Judicial Interpretation of Human Rights. *The European Journal of International Law*, vol. 19. no. 4, 2008. 673., 685.; Catherine DUPRÉ: *The Age of Dignity. Human Rights and Constitutionalism in Europe*. Oxford, Hart Publishing, 2015.

⁴ Hasonlóan: Philipp Voet van VORMIZEELE: Würde des Menschen. In: Jürgen SCHWARZE (szerk.): *EU-Kommentar*. Baden-Baden, Nomos, 2012. 2616.

⁵ Holland Királyság kontra Parlament és Tanács, c-377/98, C:2001:523, 70. pont.

⁶ 1946. május 9-én.

az akkori törvény mulasztásaira.⁷ Jogsérelem esetén tehát az állampolgároknak gyakorlatilag nem volt hova fordulniuk jogorvoslatért.

A szocialista felfogás szakított a polgári demokrácia emberi jogi felfogásával és a pozitivista felfogásnak megfelelően az állampolgári jogok fogalmát vezette be.⁸ A Magyar Népköztársaság Alkotmányáról szóló 1949. évi XX. törvény VIII. fejezete is az „Állampolgárok jogai és kötelességei” címet viselte és az emberi jogokat nem említette, helyette a dolgozók és állampolgárok jogait szabályozta. A fejezeten belül feltűnő a szabadságjogoknak, illetve a gazdasági, szociális és kulturális jogoknak a ’helycseréje’.⁹ A leginkább szembeeső azonban az olyan alapvető jogoknak, mint az élethez, kínzástól mentes bánásmódhoz, a tisztességes bírói eljáráshoz, a magán- és családi élet tisztelgésben tartásához való jog kimondásának a teljes hiánya az Alkotmányban.

Az 1970-es években a szovjet álláspont módosulása, az ’emberi jogok szocialista koncepciójának’ kidolgozása Magyarországon is az állampolgári jogok új elméleti megítélését hozta. Elméletben valóban megjelent a személyi szabadságjogok megerősítése iránti igény és a jogtudomány¹⁰ hivatalosan is elismerte, hogy az állampolgári jogok nem egyszerűen az állam által garantált jogok, hanem objektív követelmények a szocialista állammal szemben. Egyszersmind rögzítették, hogy ez a megközelítés nem jelenti az állampolgári jogok természetjogi felfogásához való visszatérést.¹¹ Ezt az ideológiai változást kívánták jelezni az 1972-es alkotmánymódosítással. Ez jut kifejezésre abban, hogy az állampolgári jogokat és kötelességeket a társadalmi rend után, az államszervezet felvázolása előtt szabályozták a VII. fejezetben, valamint a dolgozók jogai mint alkotmányjogi kategóriának a megszüntetésében, még ha ez utóbbi nem is sikerült maradéktalanul. Az állampolgárok személyi szabadságjogainak köre is módosult. A magyar Alkotmány 1972. évi revízió során megállapított új szövege az 57. §-ában említést tett az élethez való jogról.¹² Az élethez való alanyi jogot azonban nem

⁷ RÉVÉSZ T. Mihály – FÖGLEIN Gizella: A polgári demokratikus köztársaság. In: MEZEY Barna (szerk.): *Magyar alkotmánytörténet*. Budapest, Osiris, 2007. 263.

⁸ Állampolgári jog az, amit az állam polgárai számára biztosít. Az emberi jogokat az elképzelés első magyar kidolgozója, SZABÓ Imre nem tartja jogi fogalomnak, az emberi jogok ’emberiek’ ugyan, de nem jogok, mielőtt jogok lennének belőlük, már nem ’emberiek’, hanem ’állampolgáriak’, vagyis állampolgári jogok. Lásd: SZABÓ Imre: *Az emberi jogok*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1968. 24., idézi JAKAB András: A szocializmus jogdogmatikai hagyatékának néhány eleméről. *Iustum Aequum Salutare*, III., 2007/1. 200.

⁹ A törvény magyarázata a sztálini retorikának megfelelően – miszerint a gazdasági és szociális jogok a szocialista rendszer pillérei közé tartoznak – nyilvánvalónak tartja, hogy az állampolgári jogoknak e jogok az alapjai és csak ezekre épülhet fel a többi alapjog. „A Magyar Népköztársaság Alkotmánya. Az 1949. évi XX. törvény és magyarázata” *Jogtudományi Közöny*, 1949. 94.

¹⁰ SCHMIDT Péter (szerk.): *Alkotmányjog*. Budapest, BM Tanulmányi és Propaganda Csoportfőnökség, 1976. 87.

¹¹ Ennek indoklására bevezeti a kommunista államelmélet a politikai hatalom és az államhatalom közti különbségtételt és megpróbálja megmagyarázni, hogy az állampolgári jogok nem a politikai hatalom, hanem az államhatalom korlátját képezik. Az államhatalom áll ugyan a politikai hatalom középpontjában, de annál kevesebb, hiszen a politikai hatalom a proletáriátus diktatúráját jelenti, amely végső soron az állampolgári jogokat teremti. A politikai hatalmat magát a társadalmi erőviszonyok hozzák létre és így a társadalmi törvények kötik az állampolgári jogok megfogalmazását is. SCHMIDT i. m. 88–89.

¹² 57. § (1) A Magyar Népköztársaságban az állampolgároknak joguk van az élet, a testi épség és az egészség védelméhez. (2) Ezt a jogot a Magyar Népköztársaság a munkavédelem, az egészségügyi intézmények és az orvosi ellátás megszervezésével, az emberi környezet védelmével valósítja meg.

biztosította, csak az élet intézményes védelmét garantálta állampolgárai számára. Az állam életvédelmi kötelezettségének úgy kívánt deklarátíve eleget tenni, hogy összekapcsolta a szociális jogokkal, de ezek is az államcélok szintjén maradtak. Bekerült ugyan a módosítással az Alkotmány 54 § (1) bekezdésébe, hogy „[a] Magyar Népköztársaság tiszteletben tartja az emberi jogokat”, itt azonban nem az emberi jogok koncepciójának elismeréséről van szó, hanem a különböző nemzetközi egyezmények dokumentumaiban foglalt alapjogok elfogadásáról.¹³ Tehát az emberi jog nemzetközi jogi és nem alkotmányjogi kategória. Magyarország az 1950-es évektől kezdődően a rendszerváltásig számos, az élethez és emberi méltósághoz való jogot is tartalmazó emberi jogi egyezményhez csatlakozott, ezeknek a ratifikálása azonban csak a kirakatpolitika részét képezte. Habár a kihirdetést követően ezek az egyezmények a magyar jogrendszer részévé váltak, mivel a jog nem rendezte a belső jog és nemzetközi jog viszonyát, nem adott választ arra, miként oldható fel a kettő konfliktusa, így nem volt mód gyakorlati érvényesítésükre.

Az 1989-90-es alkotmányozás során az 1949. évi XX. törvény tartalmilag megújult. Az 1989. évi XXXI. törvény a Magyar Köztársaságot független demokratikus jogállammá nyilvánította [Alkotmány 2. § (1) bekezdés], mely elismeri az ember sérthetetlen és elidegeníthetetlen jogait, melyek tiszteletben tartása és védelme az állam elsődendő kötelessége [Alkotmány 8. § (1) bekezdés]. A jogállamiságnak való megfelelés tartalmi értelemben magába foglalja az alkotmány valamennyi rendelkezésének egyidejű érvényesülését, beleértve az emberi jogok, így az élethez és emberi méltósághoz való jog tiszteletben tartását és védelmét is. A gyakorlatban azokban az esetekben, ahol a konkrét alapjogok sérelme merült fel, az alkotmányossági vizsgálat tárgya nem a jogállamisággal való ellentét volt, hanem a vizsgálat a nevesített alapjog oldaláról történt.¹⁴ A módosított Alkotmány XII. fejezete „Alapvető jogok és kötelességek” a polgári és politikai, valamint a gazdasági, szociális és kulturális jogok szinte teljes katalógusát felölelte. Formailag azonban továbbra is őrizte a szovjet típusú diktatúra hagyatékát. Az alapvető jogok és kötelességek nem az Alkotmány első fejezetében nyertek szabályozást, mint a nyugat-európai demokratikus jogállamokban, hanem az Alkotmány végén.¹⁵ Amikor azonban az alkotmányozók az élethez és az emberi méltósághoz való jogot¹⁶ az alapjogi katalógus élén helyezték el, a második világháborút követően elfogadott nemzetközi emberi jogi dokumentumokat vették alapul. Az alapjogok megszövegezésében is a nemzetközi jogi mintákat követték. Az élethez való jogot tételező szövegrész szinte szó szerint megegyezett a Polgári és politikai jogok nemzetközi

¹³ SCHMIDT i. m. 90.

¹⁴ BALOGH Zsolt – HOLLÓ András (szerk.): *Az alkotmány magyarázata*. Budapest, KJK KERSZÖV, 2002. 36.

¹⁵ Megjegyezzük, hogy az alapjogok alkotmányi elhelyezése nem technikai jellegű, alkotmányszerkezeti kérdés: az alkotmány első fejezetében való szabályozás azt az alaptörvényi filozófiát érvényesíti, amely szerint az állam és a polgár viszonyában az utóbbi, tehát az állampolgár a meghatározó tényező. Lásd: SÁRI János: *Alapjogok, Alkotmánytan II.* Budapest, Osiris, 2004. 31.

¹⁶ Az 1949. évi XX. törvény 54. § szövegét az 1989. évi XXXI. törvény 34. § állapította meg, hatályos 1989. X. 23-tól.

egyezségokmánya 6. cikkének 1. pontjával,¹⁷ az önkényesség fogalmát pedig az Emberi Jogok Európai Egyezményének 2. cikk 1. pontjának második mondatához¹⁸ igazította.¹⁹ Az emberi méltósághoz való jog esetén az Egyesült Nemzetek alapokmányának bevezetője, az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata, a Polgári és politikai jogok nemzetközi egyezségokmánya, valamint az Emberi Jogok Európai Egyezményének 3. cikke szolgálhatott modellként a magyar szabályozás számára. Ezekben a nemzetközi dokumentumokban az emberi méltóság központi értékként, a méltóság tisztelete pedig magasabb rendű elvként funkcionál. Így a modellkövetés az emberi méltóság Alkotmányban való nevesítésében, valamint az élethez kapcsolásában mutatkozott meg. A magyar Alkotmány azonban sajátos módon az emberi méltósághoz való jogot az élethez való joggal együtt alapjogként szabályozta:

- „54. § (1) A Magyar Köztársaságban minden embernek veleszületett joga van az élethez és az emberi méltósághoz, amelyektől senkit nem lehet önkényesen megfosztani.
- (2) Senkit nem lehet kínzásnak, kegyetlen, embertelen, megalázó elbánásnak vagy büntetésnek alávetni, és különösen tilos emberen a hozzájárulása nélkül orvosi vagy tudományos kísérletet végezni.”

A korábbi magyar alkotmány az emberi méltóságot kifejezetten jogként tettelezte. Ennek ellenére az alkotmánybírói gyakorlatban is két felfogás jelent meg az emberi méltóság fogalmának a jog rendszerében való elhelyezésére: az egyik megközelítés a jog felett álló értéknek,²⁰ a másik alanyi jognak²¹ tekintette. A két említett felfogás álláspontunk szerint nem konkurált egymással, mivel az Alkotmánybírói gyakorlatban az élet és a méltóság, mint erkölcsi értékek az Alkotmányba történő beemelésük révén jogi értékké váltak, amelyek alapjogként való tettelezésük révén pozitív jogi követelmények is egyben.²²

¹⁷ A 6. cikk 1. pontja így rendelkezik: „Minden emberi lénynek veleszületett joga van az életre. Ezt a jogot a törvénynek védelmeznie kell. Senkit nem lehet az életétől önkényesen megfosztani.”

¹⁸ A 2. cikk 1. pontja így rendelkezik: „A törvény védi mindenkinek az élethez való jogát. Senkit nem lehet életétől szándékosan megfosztani, kivéve, ha ez halálbüntetést kiszabó bírói ítélet végrehajtása útján történik, amennyiben a törvény a bűncselekményre ezt a büntetést állapította meg.”

¹⁹ Az alkotmányozók ezen szándékának vélelmezése alkalmas annak a jogtudomány részéről elhangzott kritikának a kivédésére, miszerint az élethez és emberi méltósághoz való jog komolyabb elvi megfontolás nélkül került be az alkotmány szövegébe. Igaz ugyan, hogy az alkotmányozó nem foglalt állást a Btk.-ban szabályozott halálbüntetés élethez és emberi méltóságot sértő mivoltáról, de az önkényesség fogalmának egy lehetséges értelmezését nyújtja ezzel.

²⁰ 23/1990. (X. 31.) AB határozat, ABH 1990, 88, 95. DR. LÁBADY Tamás és DR. TERSZTYÁNSZKY Ödön párhuzamos indokolása

²¹ Kis János: *Az abortuszról. Érvek és ellenérvek*. Cserépfalvi, 1992. 200.

²² SÓLYOM a 23/1990. (X. 31.) AB határozathoz fűzött párhuzamos indokolásában kiemelte: „Az emberi méltósághoz való jog nem pusztán erkölcsi értékdeklaráció. Az, hogy az emberi méltóság a jog előtt és felett létező érték, amely a maga teljességében a jog számára hozzáférhetetlen, nem zárja ki azt, hogy ezt az értéket a jogok forrásának tekintsük – mint a természetjogot követve számos nemzetközi egyezmény és alkotmány teszi –, vagy hogy a jog a méltóság tiszteletben tartását és védelmét előírja, avagy hogy egyes aspektusait valóságos joggá formálja.” SÓLYOM László alkotmánybíró párhuzamos véleménye, ABH 1990, 88, 103.

Az emberi méltósághoz való jog a többi alapjoghoz hasonlóan biztosítja az egyén szabadság-szférájának állami korlátozásokkal szembeni oltalmát (*status negativus*) és a magánszemélyek beavatkozásaival szembeni védelmét (*status positivus*).

Az emberi méltósághoz való jog sajátossága, hogy az alapjogok hagyományos funkciói mellett egy különös funkcióval is bír: az alapjogok által megtestesített értékrendszer alapja.

Az Alkotmánybíróság hosszú ideig tudatosan nem hivatkozott az Alkotmány értékrendjére, helyette az egyes alapjogokban 'rejlő' értéktartalmat fejtette ki és ezzel megteremtette az alapjogok közötti összefüggéseket („az egyes alapjogok konzisztens rendszerét”). Az Alkotmánybíróság „az Alkotmány feltételezett értékrendjétől” való tartózkodás ellenére – melynek oka az ideologikus vagy politikai érvek igénybevételének elkerülése volt –,²³ az alapjogokban manifesztálódó értékek tartalmának kifejtésével, amelyek révén az államrend értékekhez kötötté vált, de különösen az alapjogok lényeges tartalma és az emberi méltóság közötti összefüggés megteremtésével értékrendszert teremtett,²⁴ amelynek központjába az autonóm (emberi méltósággal rendelkező) személyt helyezte.

Az Alkotmánybíróság végül a kitüntetések adományozásáról szóló 47/2007. (VII. 3.) AB határozatban²⁵ végleg²⁶ feladta az 'Alkotmány értékrendjétől' való tartózkodást. A határozat rendelkező részében megállapította: „Az alkotmányos értékrend az Alkotmányban, mint normában megjelenő, illetve az Alkotmányból levezethető értékek összessége.”²⁷ Az indokolásban pedig részletesen kibontotta az alkotmányos értékrend tartalmát, megkülönböztetve az elsődleges (alapvető) és a leszármaztatott, valamint a közvetítő értékeket. Elsődleges (alapvető) értékeknek az Alkotmányban normatív módon meghatározott értékeket, leszármaztatott értékeknek az előbbiekből értelmezéssel megállapított értékeket, közvetítő értékeknek pedig az egyes jogági kódexekben megjelenő elsődleges és leszármaztatott értékrendet kifejező értékeket tekintette.²⁸ Az Alkotmányban foglalt elsődleges és leszármaztatott értékek egy hierarchikus értékrendet alkotnak, amelynek 'csúcán' az emberi méltóság áll.²⁹

²³ SÓLYOM LÁSZLÓ: *Az alkotmánybíráskodás kezdetei Magyarországon*. Budapest, Osiris, 2001. 144.

²⁴ BALOGH Zsolt: Alapjogi tesztek az Alkotmánybíróság gyakorlatában. In: HALMAI Gábor (szerk.): *A megvalósított alkotmány? A magyar alapjogi bíráskodás első kilenc éve*. Budapest, Indok, 2000. 124.

²⁵ A határozat elemzését lásd: BITSKEY Botond: Hosszú távon megéri alkotmányosnak lenni. Két közjogi eset. In: CSEHI–SCHANDA–SONNEVEND i. m. 86–88.

²⁶ A tartózkodás többször megtört. Az igazságtételről szóló 11/1992. (III. 5.) AB határozat szerint: „Magyarország jogállammá minősítése ténymegállapítás és program egyszerre. A jogállam azáltal valósul meg, hogy az Alkotmány valóban és feltétlenül hatályosul. [...] az Alkotmány fogalmi kultúrájának és értékrendjének át kell hatnia az egész társadalmat. Ez a jog uralma, ezzel lesz az Alkotmány valóságossá. A jogállam megvalósítása folyamat. Az állami szervek számára alkotmányos kötelesség ezen munkálkodni.” ABH 1992, 77, 80.; Az önkényuralmi jelképek használatáról szóló 14/2000. (V. 12.) AB határozat kifejezetten kimondta: „Az alkotmány nem értékszemleges, az Alkotmánynak van értékrendje.” ABH 2000, 83, 95. Ezeket a határozatokat SCHANDA szabályt erősítő kivételnek tartja. SCHANDA Balázs: Házasság és család – alkotmányi értékek. In: KOCSIS Miklós – ZELLER Judit (szerk.): *A köztársasági alkotmány 20 éve*. Pécs, PAMA, 2009. 48. 5. lj.

²⁷ ABH 2007, 620, 621.

²⁸ ABH 2007, 620, 636.

²⁹ ABH 2007, 620, 637.

1.3. Az emberi méltóság fogalma és jogi természete az Alaptörvényben

Az Alaptörvény előkészítése során készített alkotmánykoncepcióban³⁰ már az Alapvető rendelkezések 1. pontjában megjelent az emberi méltóság: „Magyarországon minden hatalom forrása a politikai nemzet, azaz a nép, melynek egymásért felelőséggel tartozó tagjai egyenlő és elidegeníthetetlen méltósággal bírnak.” Az emberi méltóságról szóló pont pedig az Alapvető jogok és kötelezettségek című első fejezet élén a következőképpen szól: „1. Alapvető emberi jogként minden ember életét, fogantatásától kezdve védelem illeti meg. Az emberi élet és méltóság sérthetetlen.” Az alkotmánykoncepció – ellentétben a korábbi Alkotmánnyal – csupán az élethez való jogot tételte alapvető jogként, ugyanakkor az élethez és az emberi méltósághoz való jog sérthetetlenségét tartalmazta, ezzel hitet téve az emberi méltóság mint jog felett álló érték tisztelete és védelme mellett. Az alkotmánykoncepció újdonsága, hogy az élet védelmét a fogantatástól kezdve rendelte volna el, mégpedig – az élet és méltóság sérthetetlenségéből következően – abszolút módon. Az élethez való jog korlátozhatatlanságának kifejezett deklarálása végül kimaradt a 2012. január 1-jén hatályba lépett Alaptörvényből.³¹

Az Alaptörvény már a preambulumban kifejezte elkötelezettségét az emberi méltóság tisztelete mellett: „Valljuk, hogy az emberi lét alapja az emberi méltóság”.

A „Szabadság és felelősség” című első fejezet tartalmazza az alapjogi katalógust. Az alapjogok az államszervezeti rész előtt kaptak helyet, ezzel jelezve, hogy az állam és az állampolgár viszonyában az utóbbi, tehát az ember a meghatározó tényező. Az I. cikk képezi az alapjogvédelem alapját azzal, hogy az államhatalom legfőbb kötelezettségévé teszi az alapjogok tiszteletét és védelmét: „AZ EMBER sérthetetlen és elidegeníthetetlen alapvető jogait tiszteletben kell tartani.” Az I. cikk (2) bekezdése az egyéni jogok mellett hangsúlyozza a közösségi jogokat is. A (3) bekezdés pedig kiterjeszti a természetüknél fogva nem csak az emberre vonatkozó alapvető jogok gyakorlását a jogi személyekre is.

A II. cikk az alapjogi katalógus élén tartalmazza az élethez és az emberi méltósághoz való jogot: „Az emberi méltóság sérthetetlen. Minden embernek joga van az élethez és az emberi méltósághoz, a magzat életét a fogantatástól kezdve védelem illeti meg.”

Az emberi méltóság sérthetlenségének kimondásával³² összefüggésben értelemszerűen kimaradt az Alaptörvény II. cikkéből az Alkotmány 54. § (1) bekezdésében foglalt „önkéntesen” kitétel, amely teret adott az élettől és az emberi méltóságtól történő nem önkényes megfosztásnak. Ugyanakkor a sérthetlenségnek – az alkotmány-

³⁰ Az Országgyűlés 2010-ben a 47/2010. (VI. 29.) OGY. határozattal eseti bizottság felállításáról döntött az új alkotmány kidolgozása érdekében. Az Alkotmány-előkészítő eseti bizottsága által készített koncepcióterv: Magyarország alkotmányának szabályozási elvei. In: JAKAB András: *Az új Alaptörvény keletkezése és gyakorlati következményei*. Budapest, HVG-Orac, 2011. 344.

³¹ Az Alaptörvény II. cikkéhez fűzött indokolás kihangsúlyozza: „Az emberi étellel egy mondatban, de attól elkülönítve említi a magzati életet, amelyet a fogantatásától kezdve védelem illeti meg.”

³² Az Alaptörvény II. cikkének első mondata (Az emberi méltóság sérthetetlen) szó szerinti átvétel az Európai Unió Alapjogi Chartája I. cikkéből (Az emberi méltóság sérthetetlen. Tiszteletben kell tartani, és védelmezni kell.), mely utóbbi szintén átvétel a *Grundgesetz* I. cikk (1) bekezdéséből (Az emberi méltóság sérthetetlen. Annak tisztelete és védelme minden állami hatalom kötelessége.)

koncepcióval szemben – kizárólag az emberi méltósághoz kapcsolása az élethez és emberi méltósághoz való jog egymáshoz való kapcsolatának a megváltozására utalhat, amely felveti az élethez való jog korlátozhatóságát.³³ Ugyancsak kimaradt az Alaptörvény II. cikkéből az Alkotmány 54. § (1) bekezdésének „veleszületett” fogalma, és beépült a szövegbe – az Alkotmánybíróság magzati élet védelmére vonatkozó gyakorlata alapján – a magzati élet védelme. Lényeges változás a korábbi Alkotmányhoz képest, hogy az Alaptörvény az élet védelmét a fogantatástól biztosítja, amely felveti a magzat és az embrió közötti különbségtétel alkotmányosságának kérdését. Az Alaptörvény emberi méltóságra vonatkozó II. cikkének megszövegezése tehát változott ugyan, de a korábbi Alkotmány szövegének lényeges elemei (élethez és méltósághoz való jog alapjoként való tételezése és együtt említése), valamint szerkezete (egy cikkelyen belül) megmaradt. Feltűnő azonban, hogy az emberi méltóság két megfogalmazásban is megjelenik az Alaptörvény II. cikkében. Az emberi méltóság ezen túlmenően máshol is megjelenik az Alaptörvényben. A XVII. cikk (3) bekezdés kiemeli a méltóság munkahelyi védelmét: „Minden munkavállalónak joga van az egészségét, biztonságát és méltóságát tiszteletben tartó munkafeltételekhez.” A XXII. cikk kimondja: „Magyarország törekszik arra, hogy az emberhez méltó lakhatás feltételeit és a közszolgáltatásokhoz való hozzáférést mindenki számára biztosítsa.” Végezetül a 37. cikk (4) bekezdése biztosítja – az Alkotmánybíróság pénzügyi tárgyú törvények felülvizsgálatára vonatkozó hatáskör-korlátozásának fenntartása mellett³⁴ – a központi költségvetésről, annak végrehajtásáról, az illetékekről és járulékokról, vámokról, valamint a helyi adók központi feltételeiről szóló törvényeknek a legfontosabb alapjogokkal, elsősorban az élethez és az emberi méltósághoz való joggal összefüggésben való vizsgálatát.

Az Alaptörvény tehát kifejezetten jogként tettelezte az emberi méltóságot, ezért annak alapjogi jellege annak ellenére sem kérdőjelezhető meg, hogy az Alaptörvény II. cikkében az emberi méltóság két megfogalmazásban (jogként és nem jogként) jelenik meg.

2. Az emberi méltósághoz való jog személyi védelmi köre

Az Alaptörvény I. cikke általánosan meghatározza az alapjogok jogosultjait. Az (1) bekezdés értelmében az alapvető jogok a nagybetűs (emberi méltósággal rendelkező) EMBER-t illetik meg. A II. cikk második mondata értelmében az alapjogok élén álló élethez és az emberi méltósághoz való jog pedig mindenkit megillet. Az Alaptörvény XV. cikk (1) bekezdése értelmében pedig minden ember jogképes.

A II. cikkéből kimaradt a régi Alkotmány 54. § (1) bekezdésében szereplő „veleszületett” fogalom, amely az Alkotmánybíróság értelmezésében a magzat jogalanyiságára vonatkozó előkérdés eldöntésének alkotmányjogi akadályát képezte.³⁵ Az Alaptörvény

³³ DELI Gergely – KUKORELLI István: Az emberi méltóság alapjoga Magyarországon. *Jogtudományi Közlemény*, 2015/7–8. 340.

³⁴ A Magyar Köztársaság Alkotmányáról szóló 1949. évi XX. törvény módosításáról szóló 2010. évi CXIX. törvény módosította az Alkotmánynak az Alkotmánybíróság hatáskörét megállapító 32/A. §-át, korlátozva a testület pénzügyi tárgyú ügyekben való felülvizsgálatának lehetőségét. Ezt a rendelkezést vette át az Alaptörvény 37. cikk (4) bekezdése.

³⁵ Egyik álláspont értelmében az alkotmány a veleszületett kifejezéssel határvonalat kíván húzni a megszületett ember, az emberi élet és az ún. „potenciális élet” (magzati élet) közé és csak az előbbiről ren-

a „veleszületett” fogalom kihagyása ellenére – azzal, hogy eltért a magzat alkotmánykoncepcióban képviselt emberként való felfogásától – nyitva hagyta az emberfogalom körüli vitát. Mindazonáltal az Alaptörvény hallgatása (nem mondja, ki, hogy a magzat ember), és a magzati élet relatív intézményes védelme – a korábbi alkotmánybíróági gyakorlat ismeretében –³⁶ arra utalhat, hogy a jogi emberfogalom második elemét képezi továbbra is, hogy jogalanyisága a születéssel kezdődik. Az Alkotmánybíróági gyakorlatában kidolgozott jogi ember fogalom, amely a jogalanyok elvont egyenlőségét jelenti, azonban formális, így nem alkalmas arra, hogy az élethez való jog érvényesülésével kapcsolatos tartalmi kérdésekre választ adjon. Ezért a testület az élethez való jog tartalmának meghatározása során már az első abortusz határozatban elmozdult a biológiai ember fogalom irányába, amit az Alaptörvény beteljesített az élet ’fogantatástól’ biztosított védelmének megfogalmazásával.³⁷ A biológiai ember fogalom abból indul ki, hogy ember minden egyed, mely genetikai értelemben a *homo sapiens*hez tartozik. Ebből az következik, hogy a magzatot megilleti az emberi méltósághoz való jog és ebből kifolyólag az élet védelme.³⁸ Ezzel összefüggésben felmerül az embrió és

delkezett. [48/1998 (XI. 23.) AB határozat, ABH 1998, 333, 368-369. HOLLÓ András párhuzamos indokolása] Ehhez közeli álláspont szerint a magyar jogrend a magzati életet védendő értéként kezeli, de a magzatot nem tekinti jogalanynak, jogi értelemben embernek, hanem önálló, sajátos közjogi jogtárgynak. Az ember az anyatesttől elvált, megszületett ember, aki a hatályos jog szerint jogképes. A veleszületett fogalmat a hatályos jog az anyatesttől való elválás és nem az anyatestben való fogantatás mozzanatához köti. [64/1991. (XII. 17.) AB határozat, ABH 1991, 297, 331-332. ZLINSZKY János párhuzamos indokolása] Ezzel a véleménnyel élesen szembenálló álláspont szerint a veleszületettség nem születéssel szerzett, hanem elidegeníthetetlen, az emberrel „velekeletkezett”, azaz a létéből, ember voltából eredő jogot jelent. Az Alkotmány alapján semmivel nem igazolható, hogy a még meg nem születettnek nincs joga az élethez és az emberi méltósághoz. [48/1998. (XI. 23.) AB határozat, ABH 1998, 333,363-364. LÁBADY Tamás különvéleménye]

³⁶ Az Alkotmánybíróóság két határozatban (64/1991. (XII. 17.) AB határozat, 48/1998. (XI. 23.) AB határozat) foglalkozott az abortusz jogi szabályozásával. Mindkettőben abból indult ki, hogy abban az esetben, ha a jogalkotó a magzatot nem tekinti jogalanynak, akkor az élethez való jog objektív, intézményvédelmi oldala biztosítja a magzati élet mint érték védelmét. Az állam objektív köteleességéből az élet védelmére következik, hogy az állam nem engedheti meg alkotmányosan az indok nélküli abortuszt. Az Alkotmánybíróóság ezzel állást foglalt az abortusz szabályozásának két ismeretes modellje, a határidős modell és az indikációs modell alternatívájában és kizárólag a terhesség kezdetétől fogva megfelelő indoktól függővé tett terhesség megszakítást tekinti alkotmányosnak. Ezzel szemben FRIVALDSZKY eleve helyteleníti a még meg nem született emberi személy vonatkozásában a relatív és részleges állami intézményes védelem kötelezettségének megállapítását.

³⁷ Ezzel szemben SCHANDA szerint ebben a tekintetben az Alaptörvényben visszalépés történt az alkotmánykoncepcióhoz képest. Míg az alkotmánykoncepció egyértelművé tette, hogy a megfogant embernek joga van a védelemre, a végleges szövegben az ember-magzat szóhasználat kettőssége azt fejezi ki, hogy a védeni rendelt magzatot nem tekinti emberi jogok alanyának. A magzat fogalom megjelenése gyengíti az egységes ember-fogalmat, amelyben az ember biológiai és jogi fogalma egybeesik. SCHANDA Balázs: Keresztény vagy semleges? Az Alaptörvény identitásának kérdése. *Magyar Jog*, 2015/3. 133–134.; SCHANDA Balázs: Élet és értékek az új Alaptörvényben. In: CSEHI Zoltán – KOLTAY András – LANDI Balázs – POGÁCSÁS Anett (szerk.): *(Lex cathedra et praxis. Ünnepi kötet Lábady Tamás 70. születésnapja alkalmából.* Budapest, Pázmány Press, 2014. 508–510.

³⁸ Erre példa a német Szövetségi Alkotmánybíróóság gyakorlata. A testület az első abortuszhatározatban az emberi méltósághoz való jog jogosultjának meghatározásakor egyértelműen a biológiai ember fogalomból indult, amikor kimondta: „Ahol emberi élet van, azt megilleti az emberi méltóság; annak nincs jelentősége, hogy hordozója tudatában van-e méltóságának vagy ő maga meg tudja-e óvni. A kezdetektől az emberi létben benne foglalt potenciális képességek elegendők az emberi méltóság megalapozására.” BVerfGE 39, 1 (41).

a magzat státusa közötti különbség alkotmányossága,³⁹ amely a testen kívül létrejött és be nem ültetett embrió védelmében is változást eredményezhet.⁴⁰

Az embrió emberi méltósághoz való jogáról szóló vitában alapvetően négy érv merült fel. Az emberi nemhez tartozás argumentuma szerint az embrió emberi méltósággal rendelkezik, mivel a *homo sapiens*-hez tartozik. A kontinuitás argumentuma arra hivatkozik, hogy az embrió fejlődése folytonos, abban nincs cezúra. Az identitás argumentuma szerint az embrió és a felnőtt ember identitása megegyezik. Végül a potencialitás argumentuma szerint az embrió is rendelkezik az emberré válás lehetőségével.⁴¹

Az Alaptörvényben a 'fogantatástól' biztosított védelem ezen túlmenően – az abban képviselt értékrendnek megfelelően – többet jelent, mint az anya önrendelkezési jogával konkuráló személytelen, objektív, intézményvédelmi kötelezettség, ami a jövőben az állam életvédelmi kötelezettségének tartalmában eredményezhet változást.

A jog ember fogalmának harmadik elemét képezi, hogy jogalanyisága a halállal megszűnik. Mivel a halál folyamat, kérdés, hogy mikor válik ez a folyamat visszafordíthatatlanná. Ma világszerte elfogadott, hogy a halál időpontjának beállta az agyhalál és a magyar jog szerint ez az agy működésének teljes és visszafordíthatatlan megszűnése esetén következik be.⁴² A szakirodalom egyes képviselői szerint azonban a halál

³⁹ Az Eütv. definíciója szerint: „165. § a) embrió: minden élő emberi embrió a megtermékenyítés befejezése után a terhesség 12. hetéig, b) magzat: a méhen belül fejlődő emberi lény a terhesség 12. hetétől.” Ennek megfelelően emberi lényről csak a tizenkettedik héttől beszélhetünk, ha a magzat az anyaméhben van. az anyatesten kívüli embrió tehát nem emberi lény. NAVRATYIL Zoltán: *A varázsló eltöri pálcáját? A jogi szabályozás vonulata az asszisztált humán reprodukciótól a reprodukív klónozásig*. Budapest, Gondolat, 2012. 102–103. Az Eütv. a szerint tesz különbséget ugyanazon embrionális élet között, hogy az fizikailag hol helyezkedik el, testen belül vagy testen kívül. NAVRATYIL szerint ebből fakad az „a ritka jogi kuriózum, hogy míg az anyatesten belül fejlődő embrióval kapcsolatban a jogszabályok a személy mivelttal kapcsolatos fogalmakat használnak – például jogképesség, gyámság –, addig az anyatesten kívüli embrióval összefüggésben viszont dologi, tulajdonjogi kategóriákat.” NAVRATYIL Zoltán: *Az anyatesten kívüli embrió mint „jogi személy”? Egyes szabályozási alternatívák problémái az asszisztált reprodukció során létrehozott anyatesten kívüli embrió tekintetében*. In: CSEHI-KOLTAY-LANDI-POGÁCSÁS (szerk.) i. m. 404.

⁴⁰ Az Eütv. kritikájához lásd: JOBBÁGYI Gábor: *Az élethez való jog alakulása*. In: JAKAB András – TAKÁCS Péter: *A magyar jogrendszer átalakulása 1985/1990–2005*. Budapest, Gondolat, 2007. 254–255., 257–258.

⁴¹ Összefoglalóan: Nils TEIFKE: *Das Prinzip der Menschenwürde. Zur Abwägung des Höchststrangigen*. Tübingen, Mohr Siebeck, 2011. 94. Az ellenérvek az utóbbi két argumentumhoz kapcsolódnak: egyrészt a beágyazódás előtt nem beszélhetünk sem individuumból, sem oszthatatlanságról, mivel a sejtek pluripotensek, bármilyen emberi szervvé átalakulhatnak, illetve a blastocysta stádiumú embrió szétválhat és így ikrek keletkezhetnek; másrészt a blastocysta stádiumú embrió a beágyazódás és az anya szervezetének közreműködése nélkül nem válhat „kész” emberré. Dietrich MURSWIEK: *Art. 2 Freie Entfaltung der Persönlichkeit, Recht auf Leben, körperliche Unversehrtheit, Freiheit der Person*. In: Michael SACHS (szerk.): *Grundgesetz Kommentar*. München, C. H. Beck, 2009. 149.

⁴² Az egészségügyről szóló 1997. évi CLIV. törvény 202. § A nemzetközi gyakorlat szerint az agyhalál a következő tünetek együttes fennállása esetén állapítható meg: a spontán légzés és a szív működés hiánya (ez volt a korábbi halál megállapítási időpont), az izomzat teljes ernyedsége, mély eszméletlenség, a szemreflex hiánya és abszolút egyenes vonalú, stimulálás ellenére is változatlan EEG (elektroenkefalográf) lelet. Az agyhalál megállapítása a halottból történő szerv- és szövetátültetés esetén különösen fontos, főként, hogy a magyar jog e területen áttért 1999-ben a feltételezett beleegyezés elvének alkalmazására, amely szerint, aki nem tesz határozott alakiságok mellett tényleges nyilatkozatot az átültetés ellen, annak szervei, szövetei halála után szabadon felhasználhatók. Lásd: JOBBÁGYI Gábor: *Orvosi jog*. Budapest, Szent István Társulat, 2007. 81.

beálltának az agyműködés leállításához kötése alkotmányellenes, az agyhalott szerintük ugyanis egy haldokló ember és nem pusztán egy holttest.⁴³ Ennek a kérdésnek a szervés szövetátültetésnél van jelentősége, mivel arra csupán a halál beállta után és csak meghatározott körülmények esetén van lehetőség.

Az emberi méltósághoz való jog tehát a többi jughoz hasonlóan az embert életében illeti meg. Az Alkotmánybíróság gyakorlata szerint mégsem szűnik meg a halállal a méltóság, mivel elismeri a kegyeleti jog alkotmányos védelmét. A kegyeleti jog a halál bekövetkezése után a meghalt ember méltóságának visszamenőleges megsértését tiltja. Az emberi méltóság egykori meglétéhez kapcsolódó védelmi igényt foglal magában, amely az elhunyt személyt az emberi nemhez való tartozás alapján illeti meg. A kegyeleti jog az elhunyt személy élete során megszerzett erkölcsi, személyes és társadalmi megítélésének védelmét biztosítja.⁴⁴

Az Alkotmánybíróság a korábbi Alkotmányhoz kapcsolódó gyakorlatában többször hivatkozott a 'közösségek méltóságára', anélkül azonban, hogy megjelölte volna a jogosultak körét.⁴⁵ Ezért felmerül a kérdés, hogy a közösség, mint jogi személyiséggel nem rendelkező személyösszesség az emberi méltósághoz való jog alanya-e.⁴⁶

⁴³ Matthias HERDEGEN: Art. 1. Abs. 1 In: Theodor MAUNZ – Günter DÜRIG (szerk.): *Grundgesetz Kommentar*. I. kötet. München, C.H. Beck, cserelap állás: 2009. 41.; MURSWIECK i. m. 147. Győrfi szerint amennyiben az Alkotmánybíróság az agyhalál uralkodó álláspontját fogadja el, szembe kell néznie az inkonzisztencia vádjával. Ebben az esetben ugyanis a magzatot nem lehet a fogantatásától kezdve emberi életnek tekinteni, mint ahogy a bírák tették. Ha viszont a testület ragaszkodik ahhoz, hogy a magzat élete a fogantatásától kezdve emberi élet, az élet határát a másik oldalon is ki kell tágítani a mai halál fogalomnál távolabbra, vagyis az ember, mint biológiai rendszer rendszerként való funkcionálása irányába. Győrfi a fenti orvosi meghatározásokból eredő inkonzisztenciák elkerülésére a halál normatív, de morálisan releváns (vagyis a tudat végleges elvesztéséhez kötött) definícióját ajánlja. Győrfi Tamás: A tulajdonságok nélküli ember elmélete. Az Alkotmánybíróság oszthatatlansági doktrínája és ami abból (nem) következik. *Fundamentum*, 1998/3. 30–31.

⁴⁴ 997/B/2005. AB határozat, ABH 2008, 3136, 3142.

⁴⁵ A fogalom először a gyalázkodás büntetőjogi tényállását [korábbi Btk. 269. § (2) bekezdés] alkotmányellenessé nyilvánító 30/1992. (V. 26.) AB határozatban jelent meg. Az Alkotmánybíróság a 14/2000. (V. 12.) AB határozatában kifejezetten a közösség méltóságával igazolta a vélemény szabadság korlátozását. [ABH 2000, 83, 96–98] A nemzeti jelképek megsértéséről szóló 13/2000. (V. 12.) AB határozatban az Alkotmánybíróság elsősorban a korábbi Alkotmány nemzeti jelképeket védő 75. és 76. §-aira hivatkozással utasította el a büntetőjogi tényállás [korábbi Btk. 269/A. §] megsemmisítését, de hivatkozott a szimbólumok és az egyén, valamint a közösség viszonyára is. [ABH 2000, 61, 73.] Az Alkotmánybíróság végül a Btk-t módosító törvény új gyalázkodási tényállását megsemmisítő 95/2008. (VII. 3.) AB határozatában, valamint a Ptk-t módosító törvény új személyiségi jogsértési tényállását megsemmisítő 96/2008. (VII. 3.) AB határozatában rendezte a kérdést: „A jog [az emberi méltósághoz való jog mint általános személyiségi jog] alanya tehát az egyén, ő léphet fel becsületének, méltóságának védelmében. Nem magának a közösségnek, mint meghatározatlan személyek összességének vagy a tagoktól elválo szervezetnek van méltósága, hanem a közösséget alkotó egyének emberi méltósághoz való alanyi joga érdemes a védelemre.” [ABH 2008, 782, 790.] A 96/2008. (VII. 3.) AB határozat pedig ehhez azt tette hozzá, hogy bármilyen közösséghez tartozás az egyén személyiségének meghatározó eleme lehet, de az emberi méltóságból kibontott alapjogok csak az egyénhez kapcsolhatók, ezért a „közösségek” méltósága önálló alapjogként nem értelmező. 96/2008. (VII. 3.) AB határozat, ABH 2008, 823–824.

⁴⁶ VARGA Zs. András szerint a társadalom mint közösség nem statisztikai egyedek sokasága, hanem az összetartozás folytán van közös méltósága, amely tagjai személyes méltóságából fakad. VARGA Zs. András: *Eszményből bálvány? A joguralom dogmatikája*. Budapest, Századvég, 2015. 204.; VARGA Zs. András: Méltóság és közösség. In: HALUSTYIK Anna – KLICSU László (szerk.): *Cooperatrici Veritatis. Ünnepi kötet Tersztyánszkyne Vasadi Éva 80. születésnapja alkalmából*. Budapest, Pázmány Press, 2015. 90.

Az Alaptörvény szövege a korábbi Alkotmányhoz képest a közösségek szerepét illetően jelentős mértékben megváltozott: új elem az Alaptörvény I. cikk (2) bekezdésének közösségi jogokra való utalása, a IX. cikk (5) bekezdése pedig a véleménynyilvánítás szabadságának korlátjaként kifejezetten nevesíti a közösségek méltóságát.⁴⁷ Az Alkotmánybíróság a nemzeti szocialista, és kommunista rendszer bűneinek tagadásáról szóló 16/2013. (VI. 20.) AB határozatában – a véleménynyilvánítás szabadságának az Alaptörvény negyedik módosítása során beiktatott korlátaira tekintettel – fenntartotta azt a hosszú évek alatt kikristályosodott álláspontját, miszerint a közösségek méltósága önálló alapjogként – az emberi méltóság személyhez kötöttsége miatt – nem értelmezhető, de a közösség tagjainak méltóságvédelmét a közösségre tekintettel biztosítja.⁴⁸

3. Az emberi méltósághoz való jog tárgyi védelmi körének meghatározási kísérletei

Az alapjog védelmi köre az alapjogot tartalmazó rendelkezés tényállását jelenti, amely meghatározza mindazokat a feltételeket, amelyek fennállása esetén beáll a jogkövetkezmény.⁴⁹ A védelmi kör több mint az alapjog által érintett életszféra, a fogalom ugyanis magában foglalja az ember életszférája mellett az elvárt magatartást is, amely garantálja a jogtárgy védelmét.⁵⁰

Az alapjogi tényállás súlypontját a tárgyi védelmi kör képezi.⁵¹ Az alapjog tárgyi védelmi körében tanúsított magatartások – bármilyen formában is valósulnak meg (cselekvés, a cselekvés mellőzése vagy pusztán hogylét) – jelentik az alapjog gyakorlását.⁵² Az alapjog tárgyi védelmi köre a magatartásoknak a potenciális védelmét foglalja magában, amely a különböző korlátozási lehetőségekre tekintettel csökkenhet.⁵³ A védelmi kör megállapítása elengedhetetlen a korlátozás vizsgálatához, mivel a védelmi kör érintettsége a korlátozás előfeltétele. Ha ugyanis egy magatartás nem tartozik a hivatkozott alapjog védelmi körébe, a korlátozására irányuló állami magatartás nem sértetheti meg. Ugyanakkor az alapjogok tárgyi védelmi köre és korlátozása egymással köl-

⁴⁷ Az Alaptörvény negyedik módosítása 2013. április 1-jei hatállyal egészítette ki a IX. cikket a (4)–(5) bekezdésekkel.

⁴⁸ 16/2013. (VI. 20.) AB határozat, Indokolás [48].

⁴⁹ Detlef MERTEN: § 56 Grundrechtlicher Schutzbereich. In: Detlef MERTEN – Hans-Jürgen PAPIER (szerk.): *Handbuch der Grundrechte in Deutschland und Europa*. III. Heidelberg, C.F. Müller, 2009. 19.

⁵⁰ BÖCKENFÖRDE az alapjog védelmi körének általában túlságosan tág értelmezésére tekintettel a védelmi kör két alkotó elemének, a védelemre igényt tartó életszférának és a normatív garanciának (*normative Gewährleistung*) az elválasztását javasolja azzal, hogy az utóbbi képezné az alapjog normatív tartalmát (*Gewährleistungsinhalt*). Ernst Wolfgang BÖCKENFÖRDE: Schutzbereich, Eingriff, verfassungsimmanente Schranken. *Der Staat*, 2003/1. 165.

⁵¹ Az alapjog védelmi köre tárgyi, személyi, időbeli, területi és funkcionális védelmi körökre bontható. A funkcionális védelmi kör egy speciális személyi védelmi kör, az állami feladatot ellátó személyeket foglalja magában, akik közhatalmi jogosítványaik mellett megőrzik emberi minőségüket. MERTEN i. m. 67., 81–82.

⁵² Bodo PIEROTH – Bernhard SCHLINK: *Grundrechte Staatsrecht*. II. Heidelberg, C.F. Müller, 2011. 53.

⁵³ MERTEN i. m. 38.

csönhatásban bontakozik ki: minél tágabb az alapjogok védelmi köre, annál nagyobb a korlátozás lehetősége, minél szűkebb, annál kevésbé sérti az állam az alapjogokat.⁵⁴

Az emberi méltósághoz való jog értelmezésének keretei jelentős mértékben eltérnek a többi alapjog esetében alkalmazott alkotmányértelmezési gyakorlattól, mivel az alapjogi norma struktúrája két szempontból is eltér a többi alapjogtól. Egyrészt a védelmi köre azoknál elvontabb,⁵⁵ mivel az emberi méltóság fogalma mögött két és fél évezred filozófiatörténete áll, amely során az különböző jelentéstartalmakkal gazdagodott, és ezek nyilvánvalóan hatottak a fogalom jogi értelmezésére is.⁵⁶ Másrészt az emberi méltóság a többi alapjoggal szemben sérthetetlen. Az emberi méltósághoz való jog értelmezésére vonatkozóan ebből az a következtetés adódik, hogy az emberi méltósághoz való jog korlátozása nem igazolható, vagyis az alapjog bármilyen törvényi korlátozása egyúttal annak megsértését jelenti.

Ennek megfelelően az emberi méltósághoz való jog szerkezetében nem lehet egyértelműen elkülöníteni a tárgyi védelmi kört és a korlátot. Az emberi méltósághoz való jog korlátozhatatlansága következtében a *prima facie* védelem, azaz a tárgyi védelmi kör és a végleges védelem, vagyis a normatív tartalom nem választható szét. Ilyen módon az emberi méltósághoz való jog tárgyi védelmi köre általános módon nem határozható meg, csupán egy vélelmet állíthatunk fel az emberi méltósághoz való jog szűk értelmezése mellett. Azt ugyanis az alkotmánybíróság vagy tágran értelmezi, és gyakran felhívja a jogesetek megoldására, ezzel kockáztatva annak 'aprópénzre váltását', vagy abszolút módon érvényesül.⁵⁷

3.1. Az emberi méltósághoz való jog tárgyi védelmi körének meghatározási kísérletei az Alaptörvényt megelőzően

Az emberi méltósághoz való jog az Alkotmánybíróság korábbi Alkotmányhoz kapcsolódó gyakorlatában két formában jelent meg: egyrészt tágabb értelemben a személyiség fejlődését védő relatív jogként (általános személyiségi jogként), másrészt szűkebb értelemben az emberi lét alapvető feltételeit védő, az alapjogi rendszert megalapozó abszolút jogként. A testület az emberi méltósághoz való jogot elsősorban nem abszolút jogként, hanem az általános személyiségi jog megnyilvánulásaként hasznosította azzal, hogy megnevezte annak a tartalmi elemeit és ezekből különböző különös jogokat olva-

⁵⁴ PIEROTH-SCHLINK i. m. 58.

⁵⁵ Az emberi méltósághoz hasonló elvont fogalom az egyenlőség, amelynek köszönhetően az alkotmány egyenlőségi klauzulája sem az emberi élet meghatározott szféráiban érvényesül, hanem általános módon. Az alapjog tárgyi védelmi köre ebben az esetben sem körülhatárolható, csupán annak a végleges tartalma. PIEROTH-SCHLINK i. m. 54.

⁵⁶ PIEROTH-SCHLINK i. m. 84. A szerzők második érvként arra hivatkoznak, hogy a társadalom mindenkori politikai, gazdasági és kulturális állapotától függ, hogy az emberi létben mi minősül különösen veszélyeztetettnek, vagy védelemre szorulónak.

⁵⁷ Matthias HÖFLING: Art. 1. In: Michael SACHS (szerk.): *Grundgesetz Kommentar*. München, C.H. Beck, 2009. 81. Az „apró pénz“ kifejezést DÜRIG használta először. Günter DÜRIG: Art. 1. In: Theodor MAUNZ – Günter DÜRIG (szerk.): *Grundgesetz Kommentar*. 1. kötet. München, C.H. Beck, cserelap állás:1958, 15.

sott ki. Az emberi méltósághoz való abszolút jog ennek ellenére – a szakirodalomban képviselt álláspontokkal szemben –⁵⁸ nem volt üres.

Az emberi méltósághoz való jog tárgyi védelmi körének meghatározására két lehetőség kínálkozott: az emberi méltóság történelem során megtapasztalt jogsértéseiből kiinduló negatív és az emberi méltóság filozófiai fogalmából táplálkozó pozitív megközelítés.

Az alkotmányok és a nemzetközi egyezmények általában a negatív megközelítést alkalmazzák, vagyis meghatározott magatartásokat megtiltanak. Már a korábbi Alkotmány biztosította az emberi méltósághoz való jog negatív meghatározásának lehetőségét azzal, hogy általánosan rögzítette a kínzás, kegyetlen, embertelen, megalázó elbánás vagy büntetés, valamint az emberen hozzájárulása nélkül végzett orvosi vagy tudományos kísérlet tilalmát [54. § (2) bekezdés].

Az Alkotmánybíróság a következőképpen határozta meg az emberi méltósághoz való jog lényegét:

„Az emberi méltósághoz való jog azt jelenti, hogy van az egyén autonómiájának, önrendelkezésének egy olyan mindenki más rendelkezése alól kivont magja, amelynél fogva – a klasszikus megfogalmazás szerint – az ember alany marad, s nem válhat eszközzé vagy tárggyá. A méltósághoz való jognak ez a felfogása különbözteti meg az embert a jogi személyektől, amelyek teljesen szabályozás alá vonhatók, nincs érinthetetlen lényegük.”⁵⁹

A testület – „a klasszikus megfogalmazás szerint” kitétele ellenére – egyértelműen a német alkotmánybírói gyakorlatból vette át a tárgyként kezelés tilalmát (*Objektformel*) az emberi méltóság tárgyi védelmi körének meghatározására.⁶⁰ Míg a tárgyként kezelés elvének alkalmazása a Szövetségi Alkotmánybíróság gyakorlatában az emberi méltóság sérelmének megállapításához vezet, az Alkotmánybíróság gyakorlatában sokáig csupán ’díszítő elem’ volt.⁶¹ Változást jelzett azonban már a kormánytisztviselők indokolatlan felmentése kapcsán hozott 8/2011. (II. 18.) AB határozat,

⁵⁸ GYÓRFI szerint a Sólyom-féle koncepció gyengesége, hogy a méltóságot képességeként definiálja, amely nem véd semmilyen durva bánásmód ellen, ezért üres. Álláspontja szerint a méltóság valamilyen morálisan releváns tulajdonságánál fogva (ami lehet akár az autonóm viszonyulás is) illeti meg az embert, de a méltóság nem azonos ezzel a tulajdonsággal, hanem ebből az embernek meghatározott érdekei származnak (például az autonóm viszonyulás képességét gyakorolja, s élete fontos döntéseit maga hozza meg). GYÓRFI (1998) i. m. 24. DELI és KUKORELLI szerint az Alkotmánybíróság az Alkotmányhoz kapcsolódó korábbi gyakorlatában az emberi méltóságot „meghatározhatatlan fogalomként fogta fel”, és csupán a második szinten határozott meg bizonyos alapfunkciók mentén ún. beszámítási pontokat, amelyekből a harmadik szinten az egyes konkrét alapjogokat levezette. DELI–KUKORELLI i. m. 347.

⁵⁹ 64/1991. (XII. 17.) AB határozat, ABH 1991, 297, 308.

⁶⁰ „Ellentétes [...] az emberi méltósággal, az embert az állam pusztá eszközzé tenni [...]” [BVerfGE 45, 187 (228)].

⁶¹ Erre jó példa a 39/2007. (VI. 20.) AB határozat, amelyben a testület – a tárgyként kezelés elvére hivatkozással megállapította, hogy az életkorhoz kötött kötelező védőoltásokra vonatkozó szabályozás az általános személyiségi jog tartalmi elemét képező testi-lelki integritáshoz való jog korlátozását jelenti, de ebből nem következtetett az emberi méltósághoz való jog sérelmére. Ellenkezőleg: a szükségességi-arányossági vizsgálatot követően a testi-lelki integritáshoz való jog korlátozását igazolhatónak ítélte. 39/2007. (VI. 20.) AB határozat, ABH 2007, 464, 487–488.

amelyben a tárgyként kezelés tilalmának megszegése az alkotmányellenesség alapjául szolgált.⁶²

Az Alkotmánybíróság fenti emberi méltóság meghatározásából – a negatív meghatározás lehetősége mellett – kiolvasható az emberi méltóságnak egy pozitív tartalmi eleme is: az autonómia, az önrendelkezés.

A korábbi alkotmánybírói gyakorlat az általános személyiségi jog egyik összetevőjeként, tartalmi elemeként nevezte meg az önrendelkezési jogot, amely a szabad, tájékozott és felelősségteljes döntésre képes ember saját teste és sorsa feletti rendelkezési jogát jelentette.⁶³ Ugyanakkor a testület azt is kimondta, hogy az emberi méltósághoz való jog mint a sajátos emberi státusz meghatározója korlátozhatatlan, az emberi méltóságból, mint általános személyiségi jogból levezetett jogok korlátozhatók.⁶⁴ Az emberi méltósághoz való jog két megnyilvánulási formájának eltérő szerkezetéből (korlátozhatatlan – korlátozható) az a következtetés adódik, hogy az emberi méltósághoz való jog két aspektusának védelmi köre nem azonos.

Az emberi méltósághoz való abszolút jog az önrendelkezés megőrzésére irányuló érdeket részesíti védelemben, annak mindenféle korlátozásával szemben. Az emberi minőséget adó autonómiától, önrendelkezéstől meg kell különböztetni az egyéni önrendelkezés konkrét élethelyzetekben való kibontakoztatását, amelyet védelmét az általános személyiségi jog tartalmi elemei és a belőlük kiolvasott különös személyiségi jogok biztosítják.⁶⁵

3.2. Az emberi méltósághoz való jog tárgyi védelmi körének meghatározási kísérletei az Alaptörvényben

Az Alaptörvény III. cikke fenntartotta az emberi méltóság negatív meghatározásának lehetőségét azzal, hogy az emberi élethez és méltósághoz való jogtól különálló cikkben ugyan, de változatlanul tartalmazza a kínzás, embertelen, megalázó bánásmód, illetve büntetés abszolút tilalmát. Az Alkotmánybíróság ennek megfelelően a börtöncella méretéről szóló 32/2014. (XI. 3.) AB határozatban megállapította, hogy „az alkotmányozó hatalom normaszervezési módja csupán formai különállást valósít meg, így az Alkotmánybíróság értelmezésében a III. cikk (1) bekezdésében megjelenő tilalmak az emberi élethez és méltósághoz való jog megsértése tilalmának önálló, speciális megfogalmazásai is egyben.”

Az Alaptörvény II. cikke azonban az emberi méltóság sérthetlenségének deklarálásával megváltozott, ami az Alkotmánybíróság emberi méltóságra vonatkozó gyakorlatában jelentős változásokat idézett elő.

A változás elsősorban abban nyilvánul meg, hogy a testület a negatív megközelítést már nem csupán díszítő elemként használja, hanem az emberi méltóság sérelmének

⁶² ABH 2011, 49, 83.

⁶³ 21/1996. (V. 17.) AB határozat, ABH 1996, 74, 80.; 43/2005. (XI. 14.) AB határozat, ABH 2005, 536, 543.

⁶⁴ 64/1991. (XII. 17.) AB határozat, ABH 1991, 297, 308, 312.

⁶⁵ Ezzel ellentétes értelmezés olvasható ki a 11/2014. (IV. 4.) AB határozatból, mely szerint: „Az ember önrendelkezése – a rendelkezés saját magával – az egyenlő szabadság jogi megvalósulása: minden ember saját életének alapvető erkölcsi és gyakorlati kérdéseiben külső kényszer nélkül maga dönthet; ez a joga csak rendkívüli esetben korlátozható.” Indokolás [30].

vizsgálatára alkalmazta. Az emberi méltóság negatív megközelítése oda vezet, hogy az emberi méltóság sérelme a konkrét ügyekben, példákön keresztül nyilvánul meg. A szakirodalom egy része a tárgyként kezelés formuláját – tekintettel arra, hogy a formula csak az egyértelmű korlátozások behatárolására alkalmas – üres formulának titulálja.⁶⁶ Mások szerint viszont jelentős mértékben hozzájárul az emberi méltóság jogi úton való érvényesíthetőségéhez.⁶⁷ Álláspontunk szerint az Alkotmánybíróság gyakorlata ez utóbbi felfogást támasztja alá.⁶⁸

Az emberi méltósághoz való jog negatív megközelítése elsőként a közterület életvitelszerű lakhatásra való használatát szankcionáló szabálysértési tényállás megsemmisítéséről szóló határozatban jelent meg.⁶⁹ A hajléktalanság fogalma a testület értelmezésében a hajléktalan személy önrendelkezési jogától független hátrányos helyzet. Ennek a hátrányos helyzetnek a büntetendővé nyilvánítása pedig sérti az emberi méltósághoz való jogot.⁷⁰ Tehát önmagában a hajléktalan állapot szankcionálása sérti az emberi méltósághoz való jogot, mivel a hajléktalan embert tárgyként kezeli azzal, hogy pusztán a léte miatt felelőssé teszi.

A negatív megközelítés figyelhető meg a véleménynyilvánítás szabadsága és az emberi méltósághoz való jog összeütközése esetén is. Az Alkotmánybíróság gyakorlatában a véleménynyilvánítás köre a közhatalmat gyakorló személyekkel, valamint a közszereplő politikusokkal kapcsolatos vélemények esetében tágabb ugyan, mint más személyeknél, de „az emberi méltóságuknak az ő esetükben is van egy olyan lényegi, érinthetetlen magja, melyet az esetleges kritikát megfogalmazó személyek is kötelesek tiszteletben tartani.” Erre tekintettel a testület megállapította, hogy „az érintetteknek állatokként történő, megalázó módon megvalósított ábrázolása ezt a lényegi tartalmat [...] sérti meg.”⁷¹

⁶⁶ HORST DREIER: Art. 1. Menschenwürde, Menschenrechte, Grundrechtsbindung. In: HORST DREIER (szerk): *Grundgesetz Kommentar*. Tübingen, Mohr Siebeck, 2004. 168.

⁶⁷ PETER HÄBERLE: § 20 Die Menschenwürde als Grundlage der staatlichen Gemeinschaft In: JOSEF ISENSEE – PAUL KIRCHHOF: *Handbuch des Staatsrechts der Bundesrepublik Deutschland*. 1. kötet, Heidelberg, C.F. Müller, 1995. 836.

⁶⁸ Az emberi méltósághoz való jog negatív meghatározása kapcsán érdemes kiemelni, hogy az Alkotmánybíróság egyik tagja kizárólag az emberi méltósághoz való jog tartalmát negatíve, a jogsértések oldaláról megközelítő értelmezést fogad el, az emberi méltóságot sértő magatartások közül pedig csak a megaláztatást fogadja el, ezzel indokolatlanul szűkítve az emberi méltósághoz való jog tartalmát. POKOL Béla 25/2012. (V. 18.) AB határozathoz csatolt különvéleménye, Indokolás [69]

⁶⁹ Az Alkotmánybíróság az Alaptörvény B) cikk (1) bekezdésére alapozta a megsemmisítést, azzal az indokolással, hogy a vitatott szabálysértési tényállás tekintetében nem állapítható meg egyértelműen sem a büntetendővé nyilvánítás indoka, sem a törvényhozó által védeni kívánt jogtárgy, ezen túlmenően nem felel meg – a büntetést megállapító normákkal szemben a jogbiztonságból fakadóan fokozott követelményként támasztott – normavilágosság követelményének sem. 38/2012. (XI. 14.) AB határozat, Indokolás [48],[54] A határozat indokolásában – a legitim indok vizsgálata körében – kapott szerepet az Alaptörvény II. cikkében garantált emberi méltósághoz való jog értelmezése.

⁷⁰ „Az Alaptörvény II. cikkében szabályozott emberi méltóság védelmével összeegyeztethetetlen önmagában azért társadalomra veszélyesnek minősíteni és büntetni azokat, akik lakhatásukat valamely okból elvesztették, és ezért kényszerűségből a közterületen élnek, de ezzel mások jogait nem sértik, kárt nem okoznak, más jogellenes cselekményt nem követnek el.” 38/2012. (XI. 14.) AB határozat, Indokolás [53].

⁷¹ 3122/2014. (IV. 24.) AB határozat, Indokolás [17].

Érdemes megjegyezni, hogy az Emberi Jogok Európai Bírósága az Egyezményben nevesített tilalmak vizsgálata során szintén a korlátozás oldaláról közelíti meg az emberi méltóság tartalmát. A *Tyrer kontra Egyesült Királyság ügyben* a negatív meghatározás eszköze a tárgyként kezelés tilalma: „Így, annak ellenére, hogy a kérelmező nem szenvedett el súlyos és tartós testi sérülést, a büntetése – melynek során a hatóságok hatalma alatt álló tárgyként kezelték – pontosan a 3. cikk védelmének egyik legfőbb célja, nevezetesen az ember méltósága és testi integritása elleni támadás. Az sem zárható ki, hogy a büntetésnek ártalmas pszichikai hatása lehetett.”⁷² Ez a megközelítés figyelhető meg a biotechnológiai találmányok jogi oltalmáról szóló 98/44/EK irányelvnek az emberi test meghatározott részei szabadalmaztathatóságát lehetővé tevő 5. cikk (2) bekezdése emberi méltóságba ütközésének vizsgálata során is. Az Európai Unió Bírósága szerint „az irányelv az emberi eredetű élő anyag tekintetében kellőképpen szigorúan határozza meg a szabadalmi jogot ahhoz, hogy az emberi test ténylegesen hozzáférhetetlen és elidegeníthetetlen maradjon és ezzel az emberi méltóság védelme biztosított.”⁷³ Ha az emberi testrészek beszerezhetők és elidegeníthetők lennének, akkor viszont sérülne az emberi méltóság. STIX-HACKL főtanácsnok indítványában az *Omega ügyben* kifejezetten hivatkozott a tárgyként kezelés formulájára: „[...] Az egyén a saját szabad akarat képességénél fogva alany és nem szabad dologgá, tárggyá alacsonyítani [...]”⁷⁴

Az Alkotmánybíróság gyakorlatának változása a negatív megközelítés alkalmazásán túlmenően abban nyilvánul meg, hogy a testület kidolgozta az Alaptörvény emberképe formulát, amely pozitív tartalommal tölti meg az emberi méltóság jogi fogalmát. Az Alkotmánybíróság az autonómia mellett az emberkép újabb elemeként az egyén társadalomhoz kötöttségét olvasta ki: „az Alaptörvény emberképe nem az elszigetelt egyéné, hanem a társadalomban élő felelős személyiségé.”⁷⁵ Ugyanakkor utalt a társas együttélésből fakadó kötelezettségek – Alaptörvény által kijelölt – végső határára, az emberi méltóság sérthetlenségére is: „Az Alaptörvény az egyén-közösség közötti viszonyt az egyén közösséghez kötöttsége jegyében határozta meg, anélkül azonban, hogy annak egyedi értékét érintené. Ez következik különösen az Alaptörvény O) cikkéből és II. cikkéből.”⁷⁶

Az Alkotmánybíróság az emberkép formula megalapozása során az Alaptörvény O) cikkére és II. cikkére hivatkozott, így ezek a rendelkezések adják az emberkép-formula súlypontját.

Az Alaptörvény O) cikkének első tagmondata az egyén önmagáért való felelősségéről szól, a következmények vállalásáról a saját cselekedetekért. A saját cselekedet hatással lehet egyrészt magára az önrendelkezési jogát gyakorló egyénre (önmagának való felelősség), másrészt a személyisége kibontakoztatásának kereteit biztosító szűkebb (család, lakókörnyezet, iskola, munkahely) és tágabb értelemben vett közösség-

⁷² Tyrer kontra Egyesült Királyság, 1978. 04. 25, ügyszám: 5856/72, 33.

⁷³ Holland Királyság kontra Parlament és Tanács, C:2001:523, 77.

⁷⁴ Omega Spielhallen- und Automatenaufstellungs-GmbH kontra Oberbürgermeisterin der Bundesstaat Bonn, C-36/02, 78.

⁷⁵ 3132/2013. (VII. 2.) AB határozat, Indokolás [95].

⁷⁶ 32/2013. (XI. 22.) AB határozat, Indokolás [88].

re (politikai közösség). Az Alaptörvény O) cikkének első tagmondata a közösséggel szemben fennálló felelősséget mondja ki általános érvennyel, a második tagmondata pedig az általános szabályt konkretizálja. Az Alaptörvény O) cikkének második tagmondata az ellátandó feladatok előtérbe helyezése mellett az állami feladatokhoz való hozzájárulásról, vagyis a közteherviselési kötelezettségről szól. A közösségi feladatok ellátásáról szóló rendelkezéssel összhangban az Alaptörvény közteherviselési kötelezettséget előíró XXX. cikke a közterhekhez való hozzájárulás helyett a közös szükségletek fedezéséhez való hozzájárulásról rendelkezik.

Az egyén közösséghez kötöttsége az Alaptörvény más rendelkezéseiben is tetten érhető.⁷⁷ Már a Nemzeti hitvallás hitet tesz az egyén közösséghez kötöttsége mellett, mikor kimondja: „az egyéni szabadság csak másokkal együttműködve bontakozhat ki”, „együttélésünk legfontosabb keretei a család és a nemzet”, „a közösség erejének és minden ember becsületének alapja a munka, az emberi szellem teljesítménye.” Az I. cikk (3) bekezdése az alapjogok korlátozásának általános szabályaként rögzíti, hogy az alapvető jogok mások alapvető jogainak érvényesülése vagy valamely alkotmányos érték védelmé érdekében – a szükségesség-arányosság és az alapjogok lényeges tartalmának tiszteletben tartásával – korlátozhatók. A XII. cikk a munkához és vállalkozáshoz való jog biztosítását követően rögzíti: „Képességeinek és lehetőségeinek megfelelő munkavégzéssel mindenki köteles hozzájárulni a közösség gyarapodásához.” A XIII. cikk a tulajdonhoz való jog garantálása mellett kimondja, hogy a tulajdon társadalmi felelősséggel jár. A XVI. cikk a gyermekek megfelelő testi, szellemi és erkölcsi fejlődéséhez, valamint a szülők gyermekük neveléséhez való jogának biztosítást követően állampolgári kötelezettséggé nyilvánítja egyrészt a szülők gyermekükről való gondoskodási kötelezettségét, mely magában foglalja a tanítást is, másrészt a nagykorú gyermekek rászoruló szülőkről való gondoskodási kötelezettségét. A XIX. cikk a szociális biztonságot állami célként tűzi ki, ám a (3) bekezdésében a törvényhozó számára fenntartja a lehetőséget, hogy a szociális intézkedések jellegét és mértékét a szociális intézkedést igénybe vevő személynek a közösség számára hasznos tevékenységéhez is igazodóan állapítsa meg. A XXXI. cikk állampolgári kötelezettségként írja elő a haza védelmét.

Mindezek a rendelkezések jól tükrözik azt a szemléletváltást, amely a korábbi Alkotmány egyén központúságától⁷⁸ elmozdult az egyén közösség tagjaként való védelmé

⁷⁷ KÜPPER megkülönbözteti az Alaptörvény individualista, kollektivistá és paternalista elemeit. Az individualista elemek közé sorolja az Alaptörvény O) cikkének egyéni felelősség elemét abban az értelemben, hogy az egyénnek nincs szüksége se az állam se más közösség gyámkodására, az Alaptörvény II. cikkében foglalt emberi méltóságot, amely az egyéni autonómia alapja, valamint az autonómiát biztosító egyes speciális alapjogokat. A kollektivistá elemek közé sorolja az egyén nemzethez, családhoz, kereszténységhez, a jövő generációkhoz, a közösséghez kötöttségét, amely a Nemzeti Hitvallásban és az Alapvetésben jelenik meg. A paternalista elemek közé pedig a Nemzeti hitvallás hetedik „valljuk” kezdetű mondatát, a G) cikkben foglalt általános állami kötelezettséget az állampolgárok védelmére, az I. cikk (1) bekezdésében az alapjogok védelmére vonatkozó kötelezettséget, valamint a gazdaságba való beavatkozást rögzítő rendelkezéseket. Herbert KÜPPER: *Zwischen Staatspaternalismus, Kollektivismus und liberalem Individualismus. Normative Grundlagen des Menschenbildes im neuen ungarischen Grundgesetz*. In: CSEHI–SCHANDA–SONNEVEND i. m. 219–231. Herbert KÜPPER: *Ungarns Verfassung vom 25. April 2011. Einführung – Übersetzung – Materialien*. Frankfurt am Main, Peter Lang, 2012. 112–113.

⁷⁸ A korábbi Alkotmányban az egyén közösség iránti felelősségének gondolata csupán az állampolgári kötelezettségek formájában jelent meg, melyek elsősorban az állami lét fenntartását szolgálták: honvé-

irányába anélkül, hogy az egyént alárendelné a közösségnek.⁷⁹ Ezt a szemléletváltást érvényesítette az Alkotmánybíróság az emberkép formulának az egyén és közösség viszonyára vonatkozó megállapításával.

Az emberkép formula az emberkép következő elemeit nevesíti: önérték, autonómia, társadalomhoz kötöttség, felelősségtudat, amelyeket különböző indokolással az egyes jogfilozófiai elméletek is magukban foglalnak. Ennek megfelelően az ember autonóm lényként a társadalom önértékkel rendelkező, de felelős tagja. Ezek a fogalmi elemek nem alkalmasak az emberi méltóság tartalmának meghatározására, mégis hozzájárulnak annak behatárolásához azzal, hogy az emberi nemre jellemző tulajdonságok, mint értékek tisztelete és védelme révén elválasztják az emberi méltóság védelmét az egyén szubjektív méltóság érzésétől.

4. Az emberi méltósághoz való jog tartalma

4.1. Az emberi méltósághoz való jog mint az alapjogok lényeges tartalma

Az emberi méltósághoz való jog normatív tartalma az alkotmánybírói gyakorlat révén bontakozik ki. Az Alkotmánybíróság az alapjogok lényeges tartalma fogalmát már a korai gyakorlatában összekapcsolta az emberi méltósághoz való joggal, az emberi méltósághoz való jogot téve az alapjog-korlátozás abszolút határává. Az emberi méltóság védelme már az Alkotmánybíróság korábbi gyakorlatában az alapjogok „emberi méltóság lényeges tartalmának” (élet,⁸⁰ intimszféra,⁸¹ a lelkiismereti meggyőződés,⁸² a saját névhez való jog,⁸³ általános jogegyenlőség,⁸⁴ megélhetési minimum⁸⁵) védelmét jelentette.

Arra a kérdésre viszont, hogy az emberi méltóság lényeges tartalma az emberi méltóság melyik dimenziójához tartozik (az élethez való joggal egységben jelenik-e meg vagy az általános személyiségi jog tartalmi elemeivel azonosítható), és mikor, miért korlátozhatatlan, az Alkotmánybíróság Alaptörvény hatályba lépése előtti gyakorlatából nem kaptunk egyértelmű választ. Az emberi méltóság lényeges tartalmának korlátozható-

delmi és köztelhivvelési kötelezettség [korábbi Alkotmány 70/H. §, 70/I. §]. Kivételképpen említhető a kiskorú gyermek tanítási kötelezettsége [korábbi Alkotmány 70/J. §], valamint a gyermek megfelelő testi, szellemi és erkölcsi fejlődéshez való jogának biztosítása a család és a társadalom részéről is, mely-lyel szemben azonban nem állt állampolgári kötelezettség.

⁷⁹ A DELI–KUKORELLI szerzőpáros az Alaptörvény és az alkotmányozás során mintául szolgáló Alapjogi Charta összehasonlításával jut arra a következtetésre, hogy az Alaptörvény értékvedőbb, és ehhez az értékvedő alapjogi filozófiához szervesen kapcsolódik a kötelezettségek és a felelősség hangsúlyozása. Az Alaptörvény ezzel „túllép az alapjogok hagyományos, liberális krédóján, az Alapjogi Charta individuálisabb szabadságfilozófiáján. Konzervatív alapon nyit – a szabadságjogokat nem megtagadva – a felelősség és a közösség felé.” DELI–KUKORELLI i. m. 338.

⁸⁰ Az emberi élet és az emberi méltóság elválaszthatatlan egységben jelenik meg. 23/1990. (X. 31.) AB határozat, ABH 1990, 88, 93.

⁸¹ 36/2005. (X. 5.) AB határozat, ABH 2005, 390, 401–402.

⁸² 4/1993. (II. 12.) AB határozat, ABH 1993, 48, 51.

⁸³ 58/2001. (XII. 7.) AB határozat, ABH 2001, 527, 542.

⁸⁴ 9/1990. (IV. 25.) AB határozat, ABH 1990, 46, 48.

⁸⁵ 32/1998. (VI. 25.) AB határozat, ABH 1998, 251, 254.

sága kérdésében az alapjogok lényeges tartalma korlátozhatóságára vonatkozó bizonytalanságot érhetjük tetten. Az Alkotmánybíróság gyakorlatában ugyanis egymásnak ellentmondó értelmezések találhatók.⁸⁶ Az egyik álláspont szerint az alapjogok lényeges tartalma az alkotmánybírósági vizsgálat során, a szükségességi-arányossági teszt alkalmazásával azonosítható be.⁸⁷ Ez az álláspont nem különbözteti meg az alapjog tárgyi védelmi körének vizsgálatát a korlátozás vizsgálatától, és ezzel relativizálja a lényeges tartalom fogalmát.⁸⁸ A másik álláspont – az alapjogok szerkezetéhez igazodó háromlépcsős vizsgálatból kiindulva – szétválasztja a lényeges tartalom vizsgálatát és a szükségességi-arányossági vizsgálatot, ezzel eleve adottnak tételezve a lényeges tartalmat.⁸⁹

A fentiekben bemutatottak szerint az Alkotmánybíróság gyakorlatában a lényeges tartalom korlátozása körében kidolgozott relatív teória és/vagy az abszolút elmélet érvényesül az alapjogok emberi méltóság lényeges tartalma korlátozhatatlansága megállapításánál is.

A fenti kérdéstől függetlenül az emberi méltósághoz való jog értéktartalma az Alkotmánybíróság értelmezésében kezdettől benne rejlik minden alapjogban. Ezt az értelmezést emelte alkotmányos szintre az Alaptörvény azzal, hogy kimondta az emberi méltóság sérthetetlenségét.⁹⁰ Az Alkotmánybíróság az Alaptörvény hatályba lépést követően megerősítette a korlátozhatatlan emberi méltóság mag védelmére irányuló

⁸⁶ GÁRDOS-OROSZ három értelmezést azonosít. Az első a lényeges tartalom korlátozhatóságára vonatkozó értelmezés, ez azonban nem releváns az emberi méltóság lényeges tartalmának vizsgálatánál, ezért azzal nem foglalkozom. A második magyarázat a szükségesség-arányosság követelményét egyenlővé teszi a lényeges tartalommal, a harmadik pedig szétválasztja azokat. GÁRDOS-OROSZ Fruzsina: 8. § Alapjogok korlátozása. In: JAKAB (szerk., 2009) i. m. 418–419. SONNEVEND szerint a második és harmadik magyarázat egyaránt megtalálható az Alkotmánybíróság gyakorlatában, ezért arra a következtetésre jut, hogy „a magyar alkotmány lényeges tartalom garanciája nem pusztán szubjektív és egyben relatív módon értelmezhető és alkalmazható, hanem van egy objektív és egyben abszolút dimenziója is.” SONNEVEND Pál: Alapvető jogaink a csatlakozás után. *Fundamentum*, 2003/2. 33–34.

⁸⁷ Az Alkotmánybíróság gyakorlatából erre példa a vagyonyilatkozat-tételi kötelezettségről szóló 21/1993. (IV. 2.) AB határozat, amelyben a testület abból indult ki, hogy „ha a korlátozás kényszerítő ok nélkül történik, vagy egyébként az nem áll összhangban az elérni kívánt céllal, azaz nem elkerülhetetlen, akkor az alapjog lényeges tartalmát érintő sérelem megállapítható.” ABH 1993, 172, 175. SÓLYOM László szerint: „Ha tehát az alkotmány csakis a lényeges tartalmat jelöli meg korlátként, elvileg következetesen és a gyakorlati igénnyel összhangban, ezt a szükségesség és arányosság ismérvével kell meghatározni.” SÓLYOM (2001) i. m. 393. Ádám Antal szerint pedig „az alapjog lényeges magva sem minősíthető mindenkorra adott tartalomnak, tehát az érinthetetlen mag a lényeges tartalommal egybeeső (szinonim), relatív fogalom, amelynek tartalmi kiterjedtsége a korlátozás alkotmányosan szükséges és arányos mértékétől függ.” Ádám Antal: *Alkotmányi értékek és alkotmánybíráskodás*. Budapest, Osiris, 1998. 55–56.

⁸⁸ Ez az álláspont GYÖRFI szerint „implauzibilis jelentést tulajdonít a lényeges tartalom kifejezésnek. A lényeges tartalom ugyanis az alapjog jellemző vonása, míg a másik teszt vagy a korlátozás jellemvonásaira utal [...], vagy pedig két szembenálló szempont viszonyára ...” GYÖRFI Tamás: *Az Alkotmánybíráskodás politikai karaktere. Értékezés a magyar Alkotmánybíróság első tíz évéről*. Budapest, INDOK, 2001. 83. Hasonlóan: POZSÁR-SZENTMIKLÓS Y Zoltán: *Alapjogok mérlegen. Az általános alapjogi tesztek dogmatikája*. Budapest, HVG-Orac, 2016. 219.

⁸⁹ 56/1995. (IX. 15.) AB határozat, DR. VÖRÖS Imre alkotmánybíró párhuzamos indokolása ABH 1195, 260, 274.

⁹⁰ Az Alaptörvény javaslat indokolása szerint: „Az Alaptörvény egyes alapvető jogokat tartalmazó rendelkezései élen elvi jelleggel rögzíti az emberi méltóság sérthetetlenségét, amely valamennyi alapvető jog értelmezésére kihatóan hangsúlyosan, külön is kifejezi az emberi méltóság lényeges tartalmának érinthetetlenségét.”

gyakorlatát. Az emberi méltósághoz való jog tehát az alapjogok lényeges tartalmának részét képezi és ennek megfelelően normatív résztartalmakból tevődik össze.

4.2. A szellemi-erkölcsi személyiség identitásának védelme

Az Alkotmánybíróság az emberi méltósághoz való jog személyiségvédelmi funkciójának megjelenítésekor – a német Alkotmánybíróság gyakorlatából kiindulva –⁹¹ az emberi méltósághoz való jog korlátozható aspektusát azonosította az általános személyiségi joggal.⁹²

Az emberi méltósághoz való jog, mint általános személyiségi jog – a német gyakorlathoz hasonlóan – szubszidiárius jog, amely minden esetben felhívható az egyén autonómiájának védelmére, ha az adott tényállásra a konkrét nevesített alapjogok egyike sem alkalmazható.⁹³ Az Alkotmánybíróság azonban sok esetben helyettesíthetően használta az emberi méltósághoz való jogot olyan sérelmek orvoslására, amelyek más, nevesített alkotmányos jog védelmi körébe tartoztak.⁹⁴

Az emberi méltósághoz való jog, mint általános személyiségi jog védelmi körét az Alkotmánybíróság már működése legelején meghatározta. Az emberi méltósághoz való jogot az általános személyiségi joggal azonosító határozata az általános személyiségi jog egyes összetevőiként, tartalmi elemeiként a személyiség szabad kibontakoztatásának jogát, az önrendelkezési jogot, az általános cselekvési szabadságot és a magánszférához való jogot nevezte meg.⁹⁵ Az önazonossághoz való jogot, a személyiség integritásához való jogot, illetve a testi integritáshoz való jogot későbbi határozataiban nevesítette.⁹⁶ Az általános személyiségi jog a fent megnevezett tartalmi elemei révén alkalmassá vált a személyiség átfogó védelmére. A teljes személyiségvédelem megalapozása felé haladva, az Alkotmánybíróság ezekből a tartalmi elemekből további személyiségi jogokat (különös személyiségi jogok) vezetett le.

Az Alkotmánybíróság az Alaptörvény hatályba lépése után az emberi méltósághoz való jog egyes tartalmi elemeinek érvényesítése során több vonatkozásban megerősítette az emberi méltósághoz való jog, mint általános személyiségi jogra vonatkozó korábbi gyakorlatát. Sőt abból egy újabb különös személyiségi jogot is kiolvasott (saját

⁹¹ Catherine DUPRÉ: *Importing the law in Post-Communist Transitions. The Hungarian Constitutional Court and the Right to Human Dignity*. Oxford–Portland, Oregon, Hart, 2003. 75–86.; Georg BRUNNER – Herbert KÜPPER: Der Einfluß des deutschen Rechts auf die Transformation des ungarischen Rechts nach der Wende durch Humboldt-Stipendiaten: Das Beispiel Verfassungsgericht. In: Holger FISCHER (szerk.): *Wissenschaftsbeziehungen und ihr Beitrag zur Modernisierung. Das deutsch-ungarische Beispiel*. München, Oldenbourg, 2005. 445.

⁹² Jelentős különbség a korábbi Alkotmány és a *Grundgesetz* között, hogy az utóbbi az emberi méltóság klauzula [1. cikk (1) bekezdés] mellett kifejezetten tartalmazza a személyiség szabad kibontakoztatásához való jogot [2. cikk (1) bekezdés]. A Szövetségi Alkotmánybíróság pedig a 2. cikk (1) bekezdéséből bontotta ki az általános cselekvési szabadságot, a személyiség szabad kibontakoztatásához való jognak és az emberi méltóságnak az egymásra vetített értelmezéséből pedig az általános személyiségi jogot.

⁹³ 8/1990. (IV.23.) AB határozat, ABH 1990, 42. 44–45.

⁹⁴ SÓLYOM i. m. 453.

⁹⁵ 8/1990. (IV. 23.) AB határozat, ABH 1990, 42, 45.

⁹⁶ 57/1991. (XI. 8.) AB határozat, ABH 1991, 236, 242.; 75/1995. (XII. 21.) AB határozat, ABH 1995, 376, 381.

képmáshoz való jog). Mégpedig annak ellenére, hogy az Alaptörvénybe nem került bele az egész személyiség védelmére alkalmas átfogó jog és az Alaptörvény II. cikke az emberi méltóság sérthetetlenségét deklarálta. Az Alaptörvény szövege ezen túlmenően még annyiban változott, hogy a VI. cikk (1) és (3) bekezdése a személyiségvédelem köréből kiemelte és különálló rendelkezésben szabályozta a magánszférához való jogot, illetve a személyes adatok védelméhez való jogot.

Az Alaptörvény VI. cikk (1) bekezdése – a korábbi Alkotmány 59. § (1) bekezdésével ellentétben –⁹⁷ külön nevesíti a magánszférához való jogot, amely átfogóan védi a magánszférát: az egyén magán- és családi életét, otthonát, kapcsolattartását és jó hírnevét. Az Alkotmánybíróság pedig megállapította, hogy a magánszférához való jog és az emberi méltósághoz való jog között különösen szoros a kapcsolat. Az emberi méltósághoz való jog „megalapozza a magánszféra alakítása érinthetetlen területének védelmét, ami teljesen ki van zárva minden állami beavatkozás alól.”⁹⁸

A magánszféra lényege tekintetében fenntartotta a korábbi gyakorlatában megfogalmazott – a magánélet fogalmának esszenciáját jelentő, általános érvényű – megállapítást, miszerint a magánszféra lényegi fogalmi eleme, hogy az érintett akarata ellenére mások oda ne hatolhassanak be, illetőleg be se tekinthessenek. A testület ezen túlmenően megkülönböztette a magánszféra különböző erősségű védelmet igénylő területeit. Ennek során megnevezte az abszolút védelmet élvező belső vagy intimszférát, illetve a relatív védelemben részesülő tágabb magánszférát.⁹⁹

A magánszféra emberi méltóság magját alkotó személyes sféra (intimszféra) fogalma nem határozható meg általános módon. Az alkotmánybírósági gyakorlatból arra következtethetünk, hogy az magában foglalja: a szexuális identitást, a saját név viselését, a származás megismerését és a lelkiismereti meggyőződést. A szexuális identitás kérdése a transzszexuális személyek nemének műtéti korrekciójával összefüggésben merült fel. A testület – az EJEB döntését idézve –¹⁰⁰ megállapította, hogy „a transzneműek vonatkozásában a házasságkötéshez való jogot úgy kell értelmezni, hogy ők nem születési nemükkel, hanem új neműekkel ellentétes nemű személlyel köthetnek házasságot.”¹⁰¹ A nem megváltoztatásával összefüggő speciális névváltoztatás kapcsán pedig kimondta, hogy az a személy identitásának alapvető meghatározója.¹⁰²

A szexuális identitáshoz hasonlóan az egyén genetikai állományát meghatározó származása is kulcsfontosságú az egyén identitása szempontjából. A származás egyéni jellemzőként a személyiséghez tartozik, és fontos támpontot nyújt az egyéniség megértéséhez és fejlődéséhez.¹⁰³ Ezért az embert megilleti a származás megismeréséhez való

⁹⁷ Az Alkotmánybíróság a magánszféra védelmét a korábbi Alkotmány 54. § (1) bekezdésére, valamint a – jó hírnévhez, a magánlakás sérthetetlenségéhez, a magántitok és a személyes adatok védelméhez való jogot garantáló – 59. § (1) bekezdésére alapozta.

⁹⁸ 32/2013. (XI. 22.) AB határozat, Indokolás [84].

⁹⁹ 32/2013. (XI. 22.) AB határozat, Indokolás [84].

¹⁰⁰ Christine Goodwin v. The United Kingdom, no. 28957/95, § 90, ECHR 2002-VI.; I. v. The United Kingdom, Judgement of 11. July 2002, no. 25680/94, § 70.

¹⁰¹ 154/2008. (XII. 17.) AB határozat, ABH 2008, 1203, 1211–1212.

¹⁰² 6/2018. (VI. 27.) AB határozat, Indokolás [47].

¹⁰³ Az EJEB elismerte ugyan a származás megismerésének a jelentőségét az egyén személyiségének fejlődése szempontjából, de a megismerés joga (the right „to know”) csak a különvéleményben (*Joint*

jog.¹⁰⁴ Hasonlóképpen a személy identitásának egyik alapvető meghatározója a saját neve, amely azonosítását és egyúttal másoktól való megkülönböztetését is szolgálja, s mint ilyen a személy individualitásának, egyedi, helyettesíthetetlen voltának is az egyik kifejezője. Kétségtelenül „minden embernek kell, hogy legyen saját neve és ez a név nem helyettesíthető sem számmal, sem kóddal, sem egyéb szimbólummal.” Ezért a saját név viseléséhez való jog mindenkit megillet.¹⁰⁵ Akárcsak a saját név, az önazonosság fontos eleme az egyes személyeknek valamelyik nemzeti és etnikai kisebbséghez tartozása is. Az emberi minőség része a lelkiismereti meggyőződés is, és ezen belül adott esetben a vallás. Ezért az állam nem kényszeríthet senkit olyan helyzetbe, amely meg hasonlításba vinné önmagával, azaz amely összeegyeztethetetlen a személyiséget meghatározó valamely lényeges meggyőződéssel.¹⁰⁶

Az Alkotmánybíróság az általános személyiségi jog tartalmi elemeként nevezte meg és állandó gyakorlatában széles körű védelemben részesíti a szabad, tájékozott és felelősségteljes döntésre képes ember saját teste és sorsa feletti rendelkezési jogát. Míg az emberi méltósághoz való jog korlátozhatatlan aspektusa az autonómia, az egyéni önrendelkezés megőrzésére irányuló érdeket részesíti védelemben annak mindenféle korlátozásával szemben, az emberi méltósághoz való jog mint általános személyiségi jog az egyéni önrendelkezés konkrét élethelyzetekben való kibontakoztatását biztosítja. Az Alkotmánybíróság gyakorlata ezért a mindenkit megillető egyenlő emberi méltósággal szemben az egyéni önrendelkezési jog gyakorlásánál meghatározó jelentőséget tulajdonít a személy döntésképeségének a tekintetben, hogy gyakorolni tudja-e az önrendelkezéshez való jogot.

A 'szabad ártalomra jogosító' döntés, vagyis a kábulat saját maga részére történő kiváltása, azért nem tartozik hozzá az egyén alkotmányos garanciákkal védett szabad személyiségfejlődéséhez, mert az emberi méltósággal csak az egyeztethető össze, ha kellő ismeretekkel rendelkező, döntésképes emberek határozhatnak sorsuk alakításáról.¹⁰⁷ A jogszabályokban 'kábitószereknek' nevezett anyagok fogyasztása azonban nem tudatos döntés. Az egyénnek nincs szabad választása, mivel a függés felé megtett

Dissenting Opinion) jelent meg. *Odieve v. France*, no. 42326/98, § 42, ECHR 2003-III.

¹⁰⁴ 57/1991. (XI. 8.) AB határozat, ABH 1991, 236, 242. A német Szövetségi Alkotmánybíróság elismerte – a gyermek származáshoz való joga mellett [BVerfGE 79, 256 (268–269)] – a biológiai apának a jogilag nem neki tulajdonított gyermek tőle való származása megismerésének jogát is. BVerfGE 108, 82 (105); BVerfGE 117, 202 (226)

¹⁰⁵ 58/2001. (XII. 7.) AB határozat, ABH 2001, 527, 542.

¹⁰⁶ 4/1993. (II. 12.) AB határozat, ABH 1993, 48, 51.

¹⁰⁷ 54/2004 (XII. 13.) AB határozat, ABH 2004, 690, 724, 730–731.

út fordított arányban áll a cselekvési szabadság fokával.¹⁰⁸ A 'mámorhoz való jog'¹⁰⁹ ezért nem vezethető le a korlátozható önrendelkezési jogból sem.

Az önrendelkezési jog kiterjed az egyén egészségügyi ellátással kapcsolatos megnyilvánulásaira is, és magában foglalja az egészségügyi ellátás visszautasításának jogát is.¹¹⁰ Az Alkotmánybíróság az Eütv. 20. § (3)–(4) bekezdését vizsgáló ún. első eutanázia határozatban az kimondta: „a gyógyíthatatlan beteg döntése arról, hogy életének a rá váró szenvedésekkel teli hátralevő részét nem akarja végigélni”, „ezért visszautasítja az életben tartáshoz feltétlenül szükséges orvosi beavatkozást”, önrendelkezési jogának része.¹¹¹ A testület ugyanakkor csak az ellátás önkéntes visszautasítását tartja alkotmányosnak, mivel az életmentő, életfenntartó orvosi beavatkozás beszüntetése a beteg óhajának hiányában éppen azt az elemet – a beteg beleegyezését – iktatná ki a döntésből, amely kapcsolatot teremtene az élet folytatása vagy befejezése közötti választás és a beteg önrendelkezési joga között.¹¹² Az Alkotmánybíróság az ún. második eutanázia határozatban kiterjesztette az egészségügyi önrendelkezési jog tartalmát az Eütv. 22.§-ában szabályozott előzetes jognyilatkozatra (*living will*).¹¹³ Az egyéni autonómia azonban nem foglalja magába az öngyilkosságban való közreműködés büntetlenségét olyan élethelyzetben sem, amelyben az életben maradás az egyén állapota miatt konfliktusba kerül az identitásával.¹¹⁴

Az egészségügyi önrendelkezési jog az állam objektív életvédelmi kötelezettségére tekintettel korlátozható. Ez a kötelezettség az életvégi döntések esetén kettős. Egyrészt biztosítania kell a beteg önrendelkezési jogának érvényesülését, vagyis, hogy a döntés a beteg saját, valódi, befolyástól mentesen kialakított akaratát testesítse meg. Másrészt ennek a kötelezettségnek az életről és halálról döntést hozó betegen kívül, tágabb értelemben mindenki más életének védelmében is kell érvényesülnie, aki a jövőben kerülhet hasonló helyzetbe.¹¹⁵ Az AB szerint az állam intézményes életvédelmi köte-

¹⁰⁸ GyÖRFI az Alkotmánybíróság droghatározata átfogó kritikájaként megállapítja, hogy a testületnek az önrendelkezési joggal kapcsolatos fogalmi kerete olyan kidolgozatlan, hogy eleve nem teszi lehetővé a kábítószer – fogyasztással kapcsolatos kérdések adekvát megválaszolását. Szerinte a többségi vélemény több ponton értelmetlennek tűnik azon feltevés nélkül, hogy a kábítószer – fogyasztás az önrendelkezési jog védelme alatt áll. Az önrendelkezés hiányának érvét nem tartja használhatónak a probléma általános rendezésére, ugyanis nem minden fogyasztó esetében hiányzik. GyÖRFI Tamás: Üzenet az elefantsonttoronyból. *Fundamentum*, 2005/1. 76., 78., 82. Az önrendelkezési jog természetéről elmélkedve pedig megállapítja, hogy az önrendelkezési jog – legalábbis az autonómia általa elfogadott tágabb fogalma által igazolt változatban – fogalmi kontúrjai az Alkotmánybíróság dogmatikájában hiányoznak. Szerinte e jog esetén nem a döntés tárgyán, hanem a döntésen van a hangsúly, a döntés részesül védelemben, amennyiben nem sért másokat. GyÖRFI Tamás: Drogfogyasztás és önrendelkezési jog. *Fundamentum*, 2001/1. 30.

¹⁰⁹ A „mámorhoz való jog” (*Recht auf Rausch*) fogalma a Szövetségi Alkotmánybíróság 1994. évi ún. kannabisz döntéséből származik. A testület is elutasította a kábítószer-fogyasztáshoz való alkotmányos jog létezését. BVerfGE 90, 145. 171.

¹¹⁰ V.C. v. Slovakia, no. 18968/07, § 105, ECHR 2011-V.

¹¹¹ 22/2003. (IV. 28.) AB határozat, ABH 2003, 235, 261.

¹¹² 22/2003. (IV. 28.) AB határozat, ABH 2003, 235, 263.

¹¹³ 24/2014. (VII. 22.) AB határozat, Indokolás [144].

¹¹⁴ Pretty v. The United Kingdom, no. 2346/02, § 65, 71 ECHR 2002-III.

¹¹⁵ Az ún. második eutanázia határozat az önrendelkezési jogot – az első eutanázia határozattól eltérően – nem az élet védelmére vonatkozó objektív intézményvédelmi kötelezettséggel, hanem csupán az önren-

lezettségéből következik az életfenntartó vagy életmentő beavatkozás visszautasítása (önkéntes passzív eutanázia) jogi szabályozásának sajátos feltételrendszere is.¹¹⁶

Az *önrendelkezési jog* kiterjed az információs önrendelkezésre is. Az Alkotmánybíróság a személyes adatok védelméhez való jogot nem hagyományos védelmi jogként értelmezte, hanem német mintára annak alanyi oldalát is figyelembe véve, információs önrendelkezési jogként.¹¹⁷ Ennek értelmében a korábbi Alkotmány 59. § (1) bekezdésében foglalt személyes adatok védelméhez való jogot az emberi méltósághoz való jog mint általános személyiségi jog tartalmi elemét képező önrendelkezés töltötte meg tartalommal. Az Alkotmánybíróság gyakorlatában a személyes adatok védelméhez való jognak „eszerint az a tartalma, hogy mindenki maga rendelkezik személyes adatainak feltárásáról és felhasználásáról. Személyes adatot felvenni és felhasználni tehát általában csakis az érintett beleegyezésével szabad; mindenki számára követhetővé és ellenőrizhetővé kell tenni az adatfeldolgozás egész útját, vagyis mindenkinek joga van tudni, ki, hol, mikor, milyen célra használja fel az ő személyes adatát.”¹¹⁸

Az információs önrendelkezési jog az emberi méltósághoz való jog korlátozhatatlan aspektusa, vagyis a szükségesség-arányosság kritériuma szerint korlátozható. Ezt az általános tesztet az Alkotmánybíróság egy speciális feltétellel egészítette ki, mikor kimondta: „Az információs önrendelkezési jog gyakorlásának feltétele és egyben legfontosabb garanciája a célhoz kötöttség. Ez azt jelenti, hogy személyes adatot feldolgozni csak pontosan meghatározott és jogszerű célra szabad. Az adatfeldolgozásnak minden szakaszában meg kell felelnie a bejelentett és közhitelűen rögzített célnak.”¹¹⁹

Az AB az Alaptörvény hatályba lépését követően megerősítette korábbi gyakorlatát.¹²⁰ Ezen túlmenően tisztázta az információs önrendelkezési jog és a magánszférához való jog viszonyát. Kimondta: az információs önrendelkezési jog az arról való döntést foglalja magában, hogy az egyén mikor és milyen korlátok között fedi fel a személyéhez köthető adatokat, vagyis az egyén adatainak felhasználását védi, de attól függetlenül, hogy azok hogyan jutottak az adatkezelő birtokába.¹²¹

delkezési jog védelmével szemben mérlegelte. A határozat kifejezetten kizárta az objektív életvédelmi kötelezettség, mint alkotmányosan igazolható cél figyelembe vételét, arra hivatkozással, hogy a beteg életét semmilyen beavatkozás nem tudja (az orvostudomány állása szerint) megmenteni. 24/2014. (VII. 22.) AB határozat, Indokolás [147].

¹¹⁶ 22/2003. (IV. 28.) AB határozat, ABH 2003, 235, 265, 269, 271. A többségi véleménnyel ellentétben HOLLÓ András és az ő különvéleményéhez csatlakozó KUKORELLI István szerint az Eütv. szükség-telenül és aránytalanul korlátozza az élet méltó befejezésére irányuló önrendelkezési jogot, ezáltal kiüresítve annak lényeges tartalmát. Hasonlóképpen BIHARI Mihály is alkotmányellenesnek tartja az önkéntes passzív eutanázia gyakorlásának alaki feltételeken (döntés közokiratba foglalása) túli további korlátozását. A szakirodalomból HALMAI számon kéri az Alkotmánybíróságtól az élő jog, a kezelés visszautasítása gyakorlatának vizsgálatát.

¹¹⁷ 15/1991. (IV. 13.) AB határozat, ABH 1991, 40, 42. KÜPPER szerint az Alkotmánybíróság az információs önrendelkezési jogot a német Szövetségi Alkotmánybíróság gyakorlatából „importálta”. Herbert KÜPPER: IT-alapjog és elektronikus magánszféra – az alkotmánybíróság legitím jogfejlesztése vagy tilos jogalkotása? I. rész. *Közjogi Szemle*, 2009/4. 1.

¹¹⁸ ABH 1991, 40, 42.

¹¹⁹ ABH 1991, 40, 42.

¹²⁰ 12/2014. (I. 21.) AB határozat, Indokolás [17].

¹²¹ 32/2013. (XI. 22.) AB határozat, Indokolás [88]–[89].

4.3. Az egyén testi-lelki integritásának védelme

Az emberi méltósághoz való jog egyik kiemelkedő garanciája az egyén testi-lelki integritásának védelme. Az emberi méltósághoz való jog az élethez és testi épséghez való joggal együtt biztosítja az ember mint a test, lélek és szellem egységének fizikai létét. Az élethez való jog különösen szoros kapcsolatban van az emberi méltósághoz való joggal, mivel az élethez való jog korlátozása az ember létét érinti. Ezért az élethez való jog korlátozása az élethez és az emberi méltósághoz való jog különállását valló dualista felfogás¹²² szerint sem igazolható, ha egyúttal sérti az emberi méltósághoz való jogot. Az Alkotmánybíróság a dualista felfogással szemben az emberi élet és az emberi méltóság mint elválaszthatatlan értékek egységéből kiindulva (monista felfogás) az élethez és emberi méltósághoz való jogot egységet alkotó oszthatatlan és korlátozhatatlan alapjognak tartja (oszthatatlansági doktrína).¹²³

Az oszthatatlansági doktrína első tétele az, hogy az emberi méltósághoz és az élethez való jog sajátossága a többi alapjoghoz képest azok elválaszthatatlan egységében nyilvánul meg. A dualista felfogással szemben a monista emberfelfogásból a két jog oszthatatlansága folytán következik a doktrína második tétele: az élethez és emberi méltósághoz való jog korlátozhatatlansága. A korlátozhatatlanság követelménye az emberi méltósághoz való alanyi jogból következik, amely megtiltja, hogy méltóságától megfossszunk az egyént. Az élethez való alapjog ennek értelmében az emberi, tehát méltósággal rendelkező élet védelmére szolgál. Nem pusztán a 'biológiai-fizikai létezés jogát' jelenti, hanem az emberként – az autonóm viszonyulás képességével rendelkező lényként – létezés jogát.

Az élethez való alanyi jog a magyar alkotmánybírósági gyakorlatban is az ember életének biztosítására szolgál. Az élethez való jog alanyi oldalából az oszthatatlansági doktrína következtében az a kötelezettség származik, hogy az állami intézmények, illetve a közhatalmat gyakorló személyek egyáltalán nem korlátozhatják az egyén élethez való jogát. Az Alkotmánybíróság ezt a tételét a későbbi gyakorlatában is fenntartotta azzal, hogy megkülönböztette az élettől való megfosztástól az élet kockáztatását, veszélyeztetését, és csupán az élettől való állam általi, biztosan bekövetkező megfosztást tekintette az élethez való jog korlátozásának.

A magyar Alkotmánybíróság értelmezésében a halálbüntetés az élethez és az emberi méltósághoz való jog lényeges tartalmát korlátozza, sőt annak teljes és helyrehozhatatlan megsemmisítését eredményezi, ezért a testület alkotmányellenesnek nyilvánította és megsemmisítette a halálbüntetést szabályozó törvényi rendelkezéseket.¹²⁴

¹²² A dualista felfogás a test és lélek eltérő státusának különböző szekularizált változataiból táplálkozik, amely a „biológiai-fizikai létezés jogát” biztosító (individuális) „testi jogok”, valamint az absztrakt, a konkrét egyéntől könnyen elválasztható „nembeli jog”, mellyel az egyén az emberi nem méltóságából részesedik, megkülönböztetésére épül. A megkülönböztetés abban nyilvánul meg, hogy ebben az elképzelésben a „testi” jogok alacsonyabb rendűek, mint a méltósághoz való jog. A két jog hierarchiájának következménye az absztrakt méltósághoz való jog abszolút védelme és a konkrét egyén élethez való jogának korlátozhatósága.

¹²³ 23/1990. (X. 31.) AB határozat, ABH 1990, 88, 93.

¹²⁴ 23/1990. (X. 31.) AB határozat, ABH 1990, 88, 92.

Az Alkotmánybíróság gyakorlatában nem merült fel az a kérdés, hogy az élethez való alanyi jog magában foglalja-e a halálhoz való jogot.¹²⁵ Bár a testületnek szembe kellett néznie az eutanázia problémával, azt nem az élethez való joggal (az élettől megfosztás), hanem az élet saját elhatározásból való befejezésének összefüggésében vizsgálta.¹²⁶ Álláspontunk szerint az élethez való jog nem foglalja magában egyfajta negatív szabadságjogként a halálhoz való jogot, mivel az ellentétes a jog lényegével. A halálhoz való jog megítélése szempontjából figyelemre méltó az Emberi Jogok Európai Bíróságának joggyakorlata.¹²⁷

Az Alkotmánybíróság nem foglalkozott az emberi élet mint kár problémával sem,¹²⁸ így nem foglalt állást abban a kérdésben, hogy a fogyatékossgal született gyermek saját jogú kártérítési igénye¹²⁹ esetében a meg nem születéshez való jog a kártérítés alapjául szolgálhat-e. Álláspontunk szerint ugyanúgy, ahogy az élethez való jog nem foglalja magában a halálhoz való jogot, bár a halál az élet része, a meg nem születéshez való jog sem vezethető le az élethez való jogból.

Az élethez való jog részét képezi az önvédelemhez való jog, de abból nem vezethető le a szabad lőfegyvertartás joga.¹³⁰ Ellenkezőleg, ha korlátlanul be lehetne lőfegyvert szerezni, mivel a fegyvert nemcsak önvédelemre, hanem jogtalan támadásokra is fel lehet használni, az élethez való jogtól való önkényes megfosztások számának növekedésével kellene számot vetni.

¹²⁵ HALMAI Gábor szerint az eutanázia felfogható az élethez való jog egyfajta negatív érvényesítéseként. HALMAI Gábor: Az élethez való jog az alkotmányjogász szemével. Korreferátum Jobbágyi Gábor előadásához. In: JAKAB-TAKÁCS i. m. 59.

¹²⁶ 22/2003. (IV. 28.) AB határozat, ABH 2003, 235, 262–263.

¹²⁷ A Bíróság leszögezte: „A 2. cikk nyelvi torzítás nélkül nem értelmezhető úgy, hogy az magában foglalja a homlokegyenest ellenkező tartalmú halálhoz való jogot vagy az önrendelkezési jogot abban az értelemben, hogy az feljogosítaná az egyént az étellel szemben a halál választására. [...] az Egyezmény 2. cikkéből nem vezethető le sem a mások keze általi, sem az állami intézmények közreműködésével megvalósított halálhoz való jog.” *Pretty kontra Egyesült Királyság ügy*, ügyszám: 2346/02, § 39, 40. ECHR 2002-III.

¹²⁸ A joggyakorlatban több mint hetven évvel ezelőtt, először az Amerikai Egyesült Államokban merült fel a fenti kérdés egy kártérítési perben. Európában a nem kívánt gyermek születése kapcsán kibontakozott jogi vita negyven évvel ezelőtt kezdődött. DÓSA Ágnes: *Az orvos kártérítési felelőssége*. Budapest, HVG-Orac, 2004. 136., 142. Magyarországon a rendszerváltást követően indultak ilyen egészségügyi kártérítési eljárások az ítélkezési gyakorlatban. KÖLES Tibor: *Orvosi műhiba perek*. Budapest, HVG-Orac, 1999. 203–250., 287–291.

¹²⁹ A magyar szakirodalom – az angol-amerikai szakirodalomból átvett, Európában is meghonosodott módon és kifejezéssel – három esetre bontotta a nem kívánt gyermek születésével kapcsolatos kártérítési igényeket: 1. az egészséges, de nem kívánt gyermek világrajövetele esetén a szülők kártérítési igénye (*wrongful conception vagy wrongful pregnancy*) 2. a fogyatékossgal született gyermek utáni szülői kártérítési igény (*wrongful birth*) 3. magának a fogyatékos gyermeknek a kárigénye (*wrongful life*). DÓSA ÁGNES: Az orvos polgári jogi felelőssége az egészséges, nem kívánt gyermek születéséért. Állam és Jogtudomány, 2000. 143.; LÁBADY Tamás: A fogyatékossgal született gyermek saját jogú kártérítési igényéről. *Családi Jog*, 2006/3. 15.; HERPAI Annamária: Újabb jelenségek a születéssel kapcsolatos kártérítési igények körében. *Magyar Jog*, 2005/11. 691.

¹³⁰ Az Alkotmánybíróság a lőfegyvertartás korábban hatályos szabályait már több alkalommal vizsgálta. Ennek során megállapította, hogy a lőfegyvertartás nem tartozik az alapvető emberi jogok körébe és emberi életet veszélyeztet. 14/1992. (III. 30.) AB határozat, ABH 1992, 338, 340–341.

Az élet veszélyeztetésén alapuló lőfegyver-használati jogosítvány azonban nem vet fel alkotmányossági aggályokat, mivel – az a Rtv-ben szabályozott esetek jelentős részében –¹³¹ nem valósítja meg az élethez való jog korlátozását (veszélyeztetési esetkör).

Az Alkotmánybíróság megállapította, hogy az Rtv. támadott rendelkezéseiben – az alkotmányos alapjogvédelem szempontjából – közös elem, hogy nem az életnek az állam általi, bizonyosan bekövetkező elvételéről van szó, hanem az emberi élet más emberek általi eshetőleges elvételéről, az élet kockáztatásáról, az élethez való jog esetleges sérelmének megengedéséről. Az élet önkényes elvételének állam általi megengedése sértené az élethez való jog lényeges tartalmát. A jog ugyanakkor bizonyos esetekben eltűri az élet elvételét, ugyanis nem tekinti jogellenesnek a jogos védelmi helyzetben vagy végszükségben elkövetett emberölést. A lőfegyver használati esetek azonban nem tartoznak ehhez a szabályozási területhez. Más megítélés alá esnek, mert nem az élet kioltására, legfeljebb annak kockáztatására adnak felhatalmazást, másrészt azért is, mert a rendőr nem magánemberi minőségben jár el, hanem olyan személyként, aki az államot terhelő életvédelmi kötelezettséget teljesíti.¹³²

Az élet feláldozása (kockáztatása) mások megmentése érdekében sem valósítja meg az élethez való jog korlátozását. Amikor az állam a honvédelmi kötelezettség keretében végső esetben az élet feláldozását is megköveteli a fegyveres szolgálatot végző katonától, nem az élettől való állam általi, bizonyosan bekövetkező megfosztásról van szó. Az eskü szövegében az élet feláldozásának kockázatát vállalja a katona.¹³³ Hasonló megítélés alá esik a rendőr életének kockáztatása is, ugyanakkor itt nem alkotmányos kötelezettség teljesítésével összefüggésben merül fel az élet kockáztatása, hanem önként választott élethivatás (foglalkozás) gyakorlása során.¹³⁴

Az Alkotmánybíróság gyakorlatában az egyén testi-lelki integritásának védelme tölti meg tartalommal az egészséghez való jog alanyi oldalát. A testi-lelki integritáshoz való jog – a szellemi-erkölcsi személyiséget védő jogokkal ellentétben – attól függetlenül illeti meg a személyeket, hogy döntésképesnek minősülnek-e. Az Alkotmánybíróság megállapította, hogy az Alaptörvényben is szabályozott embertelen vagy megalázó bánásmód tilalmából az az absztrakt követelmény vezethető le, hogy a többszemélyes zárkában fogvatartottak részére biztosított élet-, illetve mozgástérnek minden esetben el kell érnie azt a minimális mértéket, amely biztosítja számukra az emberi méltósághoz való alapjoguk sérelme nélküli elhelyezésüket a meghatározott büntetés-végrehajtási intézetben.¹³⁵ Álláspontunk szerint a testi-lelki integritás védelméből következik az a kötelezettség is, hogy a beteg az életmentő, illetve életfenntartó ellátás visszautasítása esetén is jogosult szenvedéseinek enyhítésére, fájdalmainak csökkentésére irányuló ellátásra.

¹³¹ A rendőrségről szóló 1994. évi XXXIV. törvény (Rtv.) 54. § a) – g).

¹³² 9/2004. (III. 30.) AB határozat, ABH 2004, 179, 186–187.

¹³³ 46/1994. (X. 21.) AB határozat, ABH 1994, 274, 276–277.

¹³⁴ 9/2004. (III. 30.) AB határozat, ABH 2004, 179, 201.

¹³⁵ 32/2014. (XI. 3.) AB határozat, Indokolás [54].

4.4. Általános jogegyenlőség

Az emberi méltósághoz való jog az emberek közötti egyenlőség alapját képezi, mivel a minden emberben benne rejlő önértéket (az egyéni önrendelkezés potenciális képességét) egyenlően védi. Az emberi méltósághoz való jog minden embert megillet, a kiskorút ugyanúgy, mint az idős vagy beteg embert, sőt a bűnözőt is.

Az elementáris jogegyenlőség az emberi méltósághoz való jog tartalmához tartozik, így a rabszolgaság, jobbagyság, valamint a faji, vallási vagy származási diszkrimináció összeegyeztethetetlen az emberi méltósággal.¹³⁶ Sőt a fogyatékkal született vagy nem tervezett, egészséges gyermek létezésének kárként való minősítése¹³⁷ is diszkrimináció (genetikai), amely semmiképpen nem egyeztethető össze az emberi méltósággal.

Ennek megfelelően a nemzeti alkotmányokban, valamint a nemzetközi dokumentumokban foglalt jogegyenlőségi szabály, valamint a diszkrimináció tilalmának alapjául szolgál. A magyar Alkotmánybíróság gyakorlatában az emberi méltósághoz való jog általános jogegyenlőségi klauzula hiányában alapozta meg az egyenlő bánásmód követelményét – az alapjogokon túlmenően – az egész jogrendszerben.¹³⁸ Az egyenlőség követelménye az Alkotmánybíróság gyakorlatában az egyenlő méltóságú személyként kezelést, az egyéni szempontok azonos figyelembevételét jelenti.¹³⁹

Az Alaptörvény XV. cikk (1) bekezdése kifejezetten rögzíti a korábbi Alkotmányból hiányzó és az Alkotmánybíróság gyakorlatában kialakított általános jogegyenlőségi szabályt. Az emberi méltóság és az jogegyenlőség közötti összefüggés ettől függetlenül fennmarad, mert a jogegyenlőség végső alapja az emberi méltóság.¹⁴⁰ Ugyanakkor a mérce nem az Alaptörvény II. cikke, hanem a XV. cikk (1) bekezdése.

4.5. Megélhetéshez szükséges létminimum

Az emberi méltósághoz való jog szoros kapcsolatban áll a szociális jogokkal és magában foglalja a megélhetési minimum védelmét is. Az Alkotmánybíróság értelmezésében a szociális biztonsághoz való jog olyan megélhetési minimum állam általi

¹³⁶ Az emberek közötti jogegyenlőség érvényesítését szolgálja az EJEE 4. cikkében foglalt rabszolgaság és kényszermunka tilalma is. Az EJEB gyakorlatában az emberkereskedelem is a 4. cikk hatálya alá tartozik, mivel az embereket árucikként kezeli. *Rantsev v. Cyprus and Russia*, no. 25965/04, ECHR 2010-I. Az EJEB gyakorlatában az emberi méltóság védelmet nyújt az állam által alkalmazott súlyos diszkriminációval szemben is, ha az a lakosság bizonyos csoportjait a faj, nemzeti származás, vallási hovatartozás szerint hátrányosan megkülönbözteti. *Cyprus v. Turkey*, no. 25781/94, § 309, ECHR 2001-IV.; *Moldovan and others v. Romania*, no. 41138/98 and 64320/01, § 88, ECHR 2005-VII.

¹³⁷ Németországban a nem kívánt egészséges, beteg vagy fogyatékos gyermek születése kapcsán előterjesztett kártérítési igényeket átfogóan a „Kind als Schaden” címszó alatt tárgyalják. Lásd: Ulrike RIEDEL: *Kind als Schaden. Die höchstrichterliche Rechtsprechung zur Arzthaftung für den Kindesunterhalt bei unerwünschter Geburt eines gesunden, kranken oder behinderten Kindes*. Frankfurt am Main, Mabuse-Verlag, 2003. 17–22.; Thomas WINTER: „Bébé préjudice” und „Kind als Schaden” *Eine rechtsvergleichende Untersuchung zur Haftung für neues Leben in Deutschland und Frankreich*. Berlin, Duncker&Humblot, 2002. 13–17.

¹³⁸ 61/1992. (IX. 20.) AB határozat, ABH 1992, 280, 281.; Kovács Kriszta: *Az egyenlőség felé. A hátrányos megkülönböztetés tilalma és a támogató intézkedések*. Budapest, L'Harmattan, 2012. 57–62.

¹³⁹ 9/1990. (IV. 25.) AB határozat, ABH 1990, 46, 48.

¹⁴⁰ 42/2012. (XII. 20.) AB határozat, Indokolás [22]–[26].

biztosítását tartalmazza, amely elengedhetetlen az emberi méltósághoz való jog megvalósulásához.¹⁴¹ Így a lakhatáshoz való jog nem vezethető le a megélhetési minimum garantálásából. Ugyanakkor az állam köteles az emberi lét alapvető feltételeiről – így hajléktalanság esetén az emberi életet közvetlenül fenyegető veszélyhelyzet elhárításához szállásról – gondoskodni.¹⁴² Tehát a megélhetéshez szükséges létminimum megállapítása során nem az egyén szubjektív, hanem az emberi minőség megőrzésének objektív megítélése irányadó.¹⁴³

Az Alkotmánybíróság azt is megállapította, hogy az emberi méltósághoz való jogból következik, hogy az elítélteknek lehetőséget kell biztosítani a rehabilitációra, arra, hogy helytálljanak egy szabad társadalom feltételei között. Erre figyelemmel ismerte el a testület a reszocializáció jelentőségét már a fogvatartás szakaszában is, és mondta ki általános érvénnyel, hogy az alapjogok korlátozása során ekkor is „törekedni kell a társadalom védelme érdekében feltétlenül szükséges, minimális mértékre.”¹⁴⁴

5. Az emberi méltóság sérthetlensége

Az Alaptörvény az alapjogok korlátozhatóságával szemben [I. cikk (3) bekezdés]¹⁴⁵ az emberi méltóság sérthetlenségét írja elő [II. cikk]. Az alapjogok jelentős része korlátozható, azaz az állam alapjogot érintő magatartása igazolásra szorul ugyan, de igazolható. Akkor áll fenn a jogsérelem, ha a korlátozás nem igazolható. Ezzel szemben a sérthetlenség a jog nyelvén korlátozhatatlanságot jelent, a korlátozhatatlanság pedig az alapjog semmivel sem igazolható sérelmét.

Az emberi méltósághoz való jog ennek megfelelően egyetlen alapjoggal szemben sem mérlegelhető, azaz a jog korlátozása egyúttal annak megsértését jelenti. A méltóság méltósággal való ütközése (ún. tragikus kollíziók) sem képezhet kivételt a mérlegelés kizárása alól. Ezért nem megengedhető – a szakirodalomban uralkodó álláspont szerint – az ún. mentő kínzás (amikor az információ megszerzése az emberi élet megmentésére szolgál) sem.¹⁴⁶

Ezért nem tartható fenn az emberi méltósághoz való jog két aspektusának megkülönböztetése sem az alkotmánybírói gyakorlatban. Álláspontunk szerint a személyiség egyes aspektusait védő korlátozható jogokat az Alaptörvényben külön nevesített korlátozható jogokhoz kell kapcsolni. Ez nem zárja ki azt, hogy az Alkotmánybíróság

¹⁴¹ 32/1998. (VI. 25.) AB határozat, ABH 1998, 251, 260.

¹⁴² 42/2000. (XI. 8.) AB határozat, ABH 2000, 329, 335.

¹⁴³ Bár az EJEB gyakorlatából nem olvasható ki az emberhez méltó létfeltételek átfogó védelme, sőt a testület kimondta, hogy az EJEE 3. cikkéből nem következik meghatározott életszínvonal vagy akár lakás biztosítása, a legújabb gyakorlatában megállapította, hogy a szociális szükség megalapozhatja az emberi méltóság sérelmét, ha egy ember az államnak teljesen kiszolgáltatottá válik. *M.S.S. v. Belgium and Greece* [GC], no. 30696/09, § 249–253, ECHR 2011-I.

¹⁴⁴ 144/2008. (XI. 26.) AB határozat, ABH 2008, 1107, 1132.

¹⁴⁵ Az Alaptörvény I. cikk (3) bekezdése általános formai (törvény tartalmazza) és tartalmi követelményeket (szükségességi-arányossági teszt, alapvető jogok lényeges tartalmának tiszteletben tartása) is megfogalmaz az alapjog korlátozással szemben.

¹⁴⁶ JAKAB András: Jogállamiság és terrorfenyegetettség. Az alkotmány normativitásának és az életmentő kínzás megengedhetőségének kérdése. In FEKETE Balázs – HORVÁTH Balázs – KREISZ Brigitta (szerk.): *A világ mi magunk vagyunk...: Liber Amicorum Imre Vörös*. Budapest, HVH-Orac, 2014. 254–260.

a különös jogokat a különálló rendelkezésben garantált emberi méltósághoz való joggal összefüggésben értelmezze és elhatárolja a korlátozható védelmi körtől az „emberi méltóság lényeges tartalmát.” Az emberi méltósághoz való jog sérthetlensége biztosítja ugyanis, hogy ez a különleges alapjog az Alaptörvény értékrendjének¹⁴⁷ szilárd alapja legyen.

¹⁴⁷ Az Alaptörvényben kifejezetten megjelenik az „Alaptörvény értékrendje” fogalom a köztársasági elnök jogállásának szabályozásában és a „Szabadság és felelősség” fejezet tartalmazza az egyetemes értékek védelmét. E helyett a 33/2012. (VII. 17.) AB határozatban – a korábbi gyakorlatra hivatkozással – az „alkotmány egységének” gondolata jelenik meg, amely a közvetlenül mércét állító értékrenddel szemben csupán a jogi-logikai ellentmondások kiszűrésére vállalkozik: „Az Alaptörvény zárt, ellentmondásmentes rendszer.” Indokolás [94]. Az Alkotmánybíróság a 22/2016. (XII. 5.) AB határozatában Magyarország alkotmányos önazonosságával összefüggésben hivatkozott értékekre, amelyek közül kiemelte az emberi méltóságot és más alapvető jogok lényeges tartalmát.

